

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОТЛЯР КАТЕРИНА ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д.політ.н., доцент

_____ Чальцева О.М.

«_____» _____ 20__ р.

**ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ
НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СВІТОПОРЯДКУ**

Спеціальність 052 Політологія

Кваліфікаційна робота

Науковий керівник:
Кокорський В.Ф., к.і.н., доцент,
доцент кафедри політології
та державного управління

Польовий М.А., професор кафедри
політології та державного управління,
д. політ. н., професор

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК:
Василюк С.М.

(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Котляр К.І. Вплив глобальних міст на трансформацію світопорядку. Спеціальність 052 Політологія, освітня програма «Політичне консультування у сфері публічної політики». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У роботі проаналізовано особливості становлення та формування нового світопорядку. Однією з особливостей становлення нового світопорядку є зростаючий вплив глобальних міст. Для висвітлення теми роботи були застосовані наукові підходи, серед яких світ-системний, структурно-функціональний, історичний та мережева теорія.

Автором було досліджено та систематизовано сучасні теоретичні концепції формування світопорядку та основні індикатори його трансформації. Окрема увага приділяється глобальним містам, як стратегічному простору, інтегрованому до світової економічної мережевої структури, в якому глобальні процеси відбуваються на території держави, а глобальна динаміка процесів та впливу долає державні кордони. У роботі досліджуються наявні сценарії світових аудиторських рейтингів та робиться спроба авторського прогнозування формування нової архітектури світопорядку в контексті впливу глобальних міст та міських мереж.

Ключові слова: формування нового світопорядку, світопорядок в умовах глобалізації, глобальні міста, міські мережі.

ABSTRACT

Kotliar. K. I. Global Cities and the Transformation of the Global Order. Specialty 052 Political Science, educational program "Political consulting in public policy". Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The peculiarities of formation and formation of a new world order are analyzed in the work. One of the features of the new world order is the growing influence of

global cities. Scientific approaches, including world-system, structural-functional, historical and network theory, were used to cover the topic of the work.

The author has studied and systematized modern theoretical concepts of world order formation and the main indicators of its transformation. Particular attention is paid to global cities as a strategic space integrated into the global economic network structure, in which global processes take place within the state, and the global dynamics of processes and influences transcends national borders. The paper examines the existing scenarios of world audit ratings and attempts to predict the author's formation of a new architecture of the world order in the context of the impact of global cities and urban networks.

Key words: formation of a new world order, world order in the conditions of globalization, global cities, city networks.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ СВІТОПРЯДКУ ТА ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ.....	9
1.1. Сутнісні характеристики світопорядку.....	10
1.2. Теоретичні засади дослідження трансформації сучасного світопорядку в умовах глобалізації.....	18
1.3. Теоретичні підходи до дослідження глобальних міст.....	24
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОПРЯДКУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ	36
2.1. Основні індикатори трансформації сучасного світопорядку.....	36
2.2. Становлення глобальних міст як акторів світової політики.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗУВАННЯ ОСНОВНИХ РИС НОВОГО СВІТОПРЯДКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ.....	58
3.1. Сучасні прогнози еволюційних змін світопорядку та їх верифікація.....	60
3.2. Сценарний прогноз трансформації світопорядку під впливом мережі глобальних міст.....	73
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	86
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Глобалізація та її наслідки, а саме взаємозалежність економічних та політичних чинників і розмиття меж внутрішньої та зовнішньої політики, активізували діяльність нових неінституціональних акторів, серед яких глобальні міста та мережі міст, що поступово набувають ознак суб'єктів міжнародних відносин. Наявність власних цілей та взаємодія з іншими акторами є підставою для припущення, що глобальні міста будуть справляти дедалі більший вплив на глобальний розвиток та трансформація світопорядку. З огляду на вище зазначене, тема кваліфікаційної роботи є актуальною. Зміцнення впливовостей цих політичних акторів та взаємодія з іншими акторами глобального управління є підставою для вивчення трансформації світопорядку та ролі глобальних міст. Для України ця тема також актуальна, оскільки дає можливість надати прогноз майбутнього України в умовах нового світопорядку.

Найзначніші роботи дослідження проблем розвитку глобальних міст пов'язані з такими іменами, як П. Холл, С. Хаймер, М. Кастельс, Дж. Фрідман, П. Тейлор, С. Сассен, Г. Рід, Р. Кохен, Р. Фігіна, М. Сміта, П. Кнокс та Д. Беверсток. Проблеми формування світового порядку досліджували Р. Кеохейн, Дж. Най, К. Уолц, С. Гантінгтон, Р. Кокс, І. Валерстайн, Дж. Розенау. У 90-х роках ХХ століття зріс інтерес до теми трансформації світопорядку. Особливий інтерес представили дослідження Г. Гейтса, Н. Глезера, Г. Фуллера, Р. Інглегарта, Д. Огвіна, Ч. Пірсома, Р. Рашдуні, П. Тренора. Водночас швидкий розвиток глобальних міст на тлі уповільнення зростання добробуту економічного зростання національних держав є необхідність детального вивчення проблеми впливу глобальні міст на трансформацію світопорядку. Міждисциплінарність теоретико-методологічної бази із пріоритетністю концепцій і категоріального апарату політичної науки може стати науковим підґрунтям для дослідження політичних умов і наслідків формування нового світового порядку та вивчення характеру впливу глобальних міст на вказані процеси.

Об'єкт дослідження – процес формування нового світопорядку як трансформація функцій ключових суб'єктів світової політики та набуття нової ролі глобальних міст.

Предметом є вплив глобальних міст на трансформацію світопорядку.

Мета кваліфікаційної роботи – з'ясувати специфіку впливу глобальних міст на процеси трансформації сучасного світопорядку.

Виходячи з поставленої мети були визначені наступні **завдання**.

1. Виявити основні змістовні характеристики «світопорядку» в міждисциплінарній площині.
2. Розглянути теоретичні концепції «глобального міста» та охарактеризувати суспільно-політичні процеси, що підпадають під вплив глобальних міст.
3. Систематизувати основні напрямку розвитку «глобальних міст» та розглянути критику концепції «глобальних міст».
4. Охарактеризувати стан сучасного світопорядку. Встановити показники та наслідки, які вказують на трансформацію світопорядку.
5. Визначити основні підходи до дослідження міста як актора світової політики та прослідкувати динаміку розвитку глобальних міст в умовах світових політичних процесів.
6. Проаналізувати сучасні прогнози трансформації світопорядку у контексті впливу глобальних міст.
7. Побудувати та обґрунтувати авторський сценарний прогноз нового світопорядку

У роботі були застосовані загальнонаукові методи синтезу та аналізу. Компаративний метод дозволив порівняти та виявити ключові показники та індикатори, які зумовлюють трансформацію та перехід до нового світопорядку. Метод побудови сценарних прогнозів дозволив розробити авторський прогноз трансформації світопорядку під впливом мережі глобальних міст.

Дослідження трансформації світопорядку під впливом глобальних міст зумовив застосування низки загальнонаукових та спеціальних методів, що

використовуються в політичній науці, у тому числі основних підходів – світ-системного, структурно–функціонального, історичного та мережевої теорії.

При виконанні зазначених завдань було застосовано наступні автор спирався на наступні наукові підходи.

Світ-системний підхід, що дозволив розглядати політичних гравців з позиції ієрархії категорій «ядро», «периферія», «напівпериферія», що дозволяє ідентифікувати роль кожного з гравців з їх можливістю впливати на перерозподіл світових ресурсів та формування центрів прийняття рішень.

Структурно – функціональний підхід дозволяє виявити функції сучасних глобальних міст в сучасному світі.

Мережевий підхід дозволяє виявити здатність політичних гравців бути вузлом / хабом в різних типах мереж, які прямо або опосередковано можуть впливати на процес прийняття рішень та світовий розвиток. Дозволив виявити емерджентність мережі глобальних міст.

Історичний підхід що дозволив прослідкувати тенденції розвитку та динаміку взаємодії інституціональних та неінституціональних глобалізованого гравців.

Наукова гіпотеза: В умовах зростання дисбалансу впливу одних неінституційних політичних гравців над іншими, а саме глобальних міст (їх формальна приналежність до своїх держав) та держав – націй, слід очікувати нові просторово – територіальні трансформації, які призведуть до формування нового політичного світопорядку.

Наукова новизна: запропонований авторський погляд на трансформацію сучасного світопорядку, який полягає у певній моделі взаємовідносин інституціональних та неінституціональних політичних гравців, що в результаті обумовлює розподіл світових ресурсів та формування центрів прийняття рішень.

Пояснення глобальних міст стають найважливішим важелем трансформації сучасного світопорядку, в той час як об'єднуються зв'язкам між ними в єдину мережу міст.

Теоретична значимість роботи визначається її науковою новизною, а також комплексним аналізом основних концептуальних положень, що характеризують теоретичні та методологічні основи ролі глобального міста в світовій політиці. Практична значимість кваліфікаційної роботи полягає в тому, що її основні положення, висновки і фактологічний матеріал може бути використаний для вивчення проблем, пов'язаних з прийняттям і реалізацією політичних рішень в глобальних містах, в тому числі - стратегій управління глобальними містами, та їх розвитком. Матеріали дослідження можуть бути використані під час вироблення стратегій вирішення глобальних проблем людства з урахуванням феномену глобальних міст. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути застосовані для подальшого дослідження ролі глобальних міст у світовій політиці.

Автором було запропоновано два сценарії розвитку сучасного світопорядку в контексті впливів глобальних міст. Перший і найбільш вірогідний, полягає у виокремленні впливових міст та мережі міст, частина з яких має значну автономію, а деякі повністю стають незалежними. Разом з цим спостерігається послаблення національних урядів. Другий полягає у перетворенні частини глобальних міст у віртуальні центри зі слабким соціальним капіталом, що призведе до виведення капіталу з мереж глобальних міст, зменшення їх чисельності та впливовості.

Апробація результатів дослідження. Положення кваліфікаційної роботи були оприлюднені на Науково–практичній конференції історичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця 2018 р.) та опубліковані у матеріалах конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Прикладні інформаційні технології» зб. наук. пр. Вінниця, ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 248-250

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ СВІТОПРЯДКУ ТА ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ

У цьому розділі автором буде проаналізовано теоретичні концепції світопорядку і його історичний розвиток. Варто відмітити, що в останні роки в науковому колі популярності набирає тема трансформації сучасного світопорядку внаслідок зміни балансу сил. Крім того, іншою актуальною темою є тема всеохоплюючого росту глобальних міст та об'єднання їх у мережі міст. Сьогодні глобальні міста та мережі міст взяли на себе нові управлінські ролі та вже зробили внесок у формування глобальної архітектури управління. У цьому розділі нами буде розглянуто загальну характеристику сучасного світопорядку, його принципів та перекалібрування відносин між містами та державами у контексті формування нового світопорядку.

Автор переконаний, що основоположною категорією будь-якого світового порядку є баланс сил. Зміна світопорядку (приблизно раз на 3-4 десятиліття) зумовлена зміною балансу сил. Баланс порушується у зв'язку з різними технологічними, економічними або геополітичними обставинами. Наразі існує безліч транснаціональних викликів сучасному світовому порядку, серед яких: міжнародна безпека, фінансова нестабільність, глобальна зміна клімату. Сучасна нестабільність і погіршення ситуації у сфері глобальної політико-економічної взаємодії багато в чому обумовлені деяким відступом від базових принципів, на яких ґрунтується світовий порядок після Другої світової війни – повага суверенітету та непорушності кордонів, невтручання у внутрішні справи інших держав, торгово-економічні війни як засіб вирішення міждержавних політико-економічних протиріч та інше. Світова спільнота виявилася неготовою надати адекватні відповіді на глобальні виклики сучасності, а її міжнародні інститути і світова дипломатія не виявили достатньої рішучості і волі протистояти новим загрозам.

1.1. Сутнісні характеристики світопорядку.

Дискусії з питання структури світопорядку ведуться у різних країнах, як на державному рівні, так і в експертному колі. Деякі дослідники наполягають на тому, що після закінчення холодної війни, тобто припинення існування біполярної моделі міжнародних відносин, світ став однополярним, інші стверджують, що зростання кількості центрів сили і необхідність багатостороннього підходу у вирішенні глобальних проблем (тероризм, поширення зброї масового ураження, екологічні та кліматичні проблеми) говорять про становлення багатополярності. Вченими відзначається, що багатовимірною структура сучасної системи міжнародних відносин, що склалася після закінчення холодної війни, настільки складна, що жодна з концепцій не може претендувати на точну інтерпретацію світового порядку, адже сучасна система відрізняється від систем минулих століть. Характеристики, властиві їй (з одного боку, зростаюча глобальність процесів в економіці, політиці, культурі і т.д., з іншого – тяжіння до концепції «національного держави», закриття кордонів, дезінтеграція), вимагають нових підходів до вивчення світового порядку, чинників його становлення, а також складових його елементів. Світова система динамічно розвивається, і ні одна з теперішніх концепцій світопорядку не може точно описати процеси, що відбуваються сьогодні у світі.

Активно досліджувати термін «світопорядок» у науковому полі почали приблизно з середини ХХ століття. Науковці пов'язували його з геополітичним станом післявоєнної доби. Зміна балансу сил, загроза фашизму та мільйони людські втрати стали тими обставинами, які змусили науковців інакше розглядати політичний стан. Сторонами протистояння на політичній арені були дві наддержави – США та СРСР, саме форма їхнього протистояння отримала назву «холодна війна». Низка дослідників того часу (Г. Моргентау, Р. Арон, К. Уолтц, Дж. Розенау та інші) охарактеризували тогочасну ситуацію як «новий світовий порядок». На думку науковців, світопорядок – система взаємовідносин між усіма державами, що дозволяє контролювати і передбачати хід розвитку міжнародних процесів.

Найпростіше визначення «світопорядку» – відносно стійкий і досить стабільний стан міжнародної системи, хоч і обмежений в історичному часі, що характеризується пануванням визнаних більшістю акторів (державних і недержавних) правил поведінки на міжнародній арені, і заснований на балансі сил та інтересів провідних світових держав і політичних сил.

Методологія дослідження світопорядку дозволяє виділити 3 основних підходи для інтерпретації світопорядку: реалістичний, соціально-конструктивіський, інституціональний. Для першого характерний акцент на співвідношенні потенціалів основних політичних гравців. Для другого – інтерес до правил взаємовідносин між гравцями, розуміння наслідків впливу дій на поведінку держав та окремих суб'єктів. Для третього підходу – акцент на міжнародні інститути, що виступають у якості механізму міждержавної взаємодії, які здатні стримувати та згладжувати конфлікти окремих країн на користь більшості.

Варто відзначити, що сам термін «світопорядок» з'явився набагато раніше подій післявоєнного часу. Поняття «світопорядку» було зафіксовано у роботах відомих геополітиків кінця XIX століття, таких як: Р. Челлен, Дж. Маккіндер, Дж. Спикмен, Ф. Ратцель, К. Ріттер та інших. Сама геополітика як теоретична дисципліна претендувала на об'єктивне пояснення особливостей території з намірами держави на її розширення (акцент вчених Німеччини) або на утримання нинішніх кордонів (автори Великобританії). Саме поняття «світопорядку» застосовувалось як ідеологічна конструкція об'єктивації геополітичних намірів держав [13; ст. 18].

Окрім того, у світовому міжнародно-політичному дискурсі існує поширена точка зору, що світопорядку взагалі не існує, тому що ступінь глобальної системності міжнародних відносин поки недостатньо великий. Інакше кажучи, немає єдиних тенденцій і структур для всіх міжнародних відносин, немає взагалі «міжнародної системи», а є лише регіональні і субрегіональні підсистеми, що по-різному розвиваються і живуть у різному темпі, які не утворюють єдності [61].

Так, трактування посилення або послаблення ролі держав, поліпшення або загострення відносин між окремими учасниками зовсім не «криза» для всього поля міжнародних відносин, а лише тимчасова флуктуація міжнародного середовища, яке має обмежені наслідки, в основному для безпосередніх учасників «драми», але не для міжнародних відносин в цілому [32; ст. 38].

У сучасних умовах світопорядок будується, виходячи не тільки з інтересів провідних держав, а й з урахуванням суверенних прав інших держав, діючих норм міжнародного права і вимог міжнародних інститутів. На становлення і розвиток світопорядку впливає просторовий розподіл як політичних, так і економічних, соціальних, ідеологічних, культурних та інших чинників. Моделювання світового порядку, зокрема геополітичне, будується, як правило, виходячи з кількості полюсів у світі. Відповідно, мова може йти про одно-, дво- або багатополярний світовий порядок. Поняття «полюс» у міжнародних політичних дослідженнях постає як вельми спірне питання. Воно може трактуватися як «точка концентрації і локалізації сили», принципово важливим індикатором для полюса служить високий ступінь концентрації силових ресурсів міжнародної системи. Очевидно, що в якості полюсів світового порядку здатні виступати саме ті актори, котрі зосередили у своїх руках настільки потужні економічні, військові та інші ресурси, які набагато перевершують силові потенціали інших акторів міжнародних відносин.

Поряд з полюсами світового рівня (одним, двома або більше), можна виділити ще й регіональні полюси. При цьому полюс світового рівня грає відповідну роль і в межах регіону його безпосереднього розташування, а також в тих регіонах, де він має досить розвинені і стійкі сфери впливу. В якості регіонального полюса здатен виступати потужний центр, який домінує в цьому регіоні, але не має потенціалу і амбіцій стати одним зі світових полюсів. На регіональному рівні можливе піднесення двох або більше центрів, які кардинально вирізняються з-поміж інших акторів своєю міццю, проводять самостійну геополітику і повноцінно конкурують між собою за сфери впливу.

Такі центри також можуть кваліфікуватися як регіональні полюси. Той чи інший регіональний полюс може виступати в якості союзника світового полюса або ж на регіональному рівні складати йому (або їм) конкуренцію [8; ст. 341].

Досить поширена думка, що процеси зміни структури світового порядку носять циклічний характер. Наприклад, згідно з поглядами А. Беттлера, «однополярна структура переходить у багатополярну, остання, у свою чергу, породжує біполярну, яка знову переходить в однополярність і т. д. » [62, ст. 77]. Хоча багато теоретиків спростовує таке чергування циклів. Одно-, бі- і багатополярної моделі світового порядку створюють його досить виразний образ, проте спрощений. Для об'єктивності відображення бажаного світового порядку розроблялися також «гібридні» моделі.

Ще в епоху «холодної війни» Р. Роузкранс на основі так званої релевантної утопії запропонував теоретичну модель «бі-мультиполярної системи», що об'єднує кращі зразки біполярної і мультиполярної систем, та у свою чергу позбавляє їх недоліків: «біполярні сили не будуть безпосередньо протистояти одна одній; мультиполярні сили не будуть розвиватися у незмінних антагонізмах між собою», причому передбачалося стримування конфліктів як всередині кожної сфери, так і між ними. У цих умовах зростання багатополярних настроїв посилилась розрядка між біполярними силами, ставши важливим кроком у напрямку становлення проміжної міжнародної системи [74; ст. 326].

У 1999 році С. Хантінгтон охарактеризував сучасний йому світовий порядок як «дивовижний гібрид, одно-багатополярну систему з одною наддержавою і кількома великими державами» [71; ст. 35]. Інакше кажучи, у наявності є один головний полюс і кілька менших, здатних проводити власну геополітику, проте вони не мають достатньо волі і силових можливостей для того, щоб повноцінно протистояти головному і трансформувати світову систему. Така модель («uni-multipolar system») має чималий інтерес і для відображення нинішнього світового порядку.

Згідно з моделлю Р. Хааса формується «безполярність міжнародної системи», яка характеризується «численними центрами зі значним впливом». Однак для подолання численних загроз, що виходять від анархії безполярності, переважно фактичне управління світом з боку «центральної групи» акторів, прихильних до мультилатералізму, – становлення «узгодженої безполярності». Таким чином, у якості основи організації у найближчому майбутньому безполярного світу пропонувався мультилатералізм [70]. Хоча, по суті, мова йшла про свого роду «спільну однополярність» держав, зрозуміло, найбільш потужних і по-західному демократичних.

Значну популярність мали поліцентричні моделі світового порядку. В ідеальній поліцентричній системі відбувається вільна взаємодія між різноманітними центрами (незалежно від величини їх потенціалів), заснована на повній рівноправності і чіткій відповідності нормам міжнародного права. Такий рівноправний, справедливий і демократичний світовий порядок без чийогось домінування репрезентується ідеалом. Однак реалії сучасного світу свідчать про нерівномірність економічного, політичного і культурного розвитку центрів і неоднозначність взаємин між ними з проявами як співпраці, так і гострого суперництва.

Варто відзначити, що головні лінії геополітичної напруженості в сучасному світі формуються у контексті загострення глобальних суперечностей, серед яких:

1. Значне підвищення ролі недержавних акторів міжнародних відносин, у тому числі поява «неконструктивних» і відкрито деструктивних недержавних акторів;
2. Широке трактування міжнародної та національної безпеки. Поняття безпеки сьогодні – різнопланове і багатовимірне явище, більше ніж виключно військовий феномен. До неї зараховують тепер стан справ у багатьох сферах суспільного життя, які раніше були за межами цієї тематики. Це суперечлива тенденція. З одного боку, вона більш адекватно

відображає реалії життя, а з іншого – розмиває специфіку самого поняття «безпека», якщо до неї можна віднести будь-яку проблему, девальвуються критерії безпеки, можливості її адекватної оцінки, яка може набувати кон'юнктурного характеру, розширення застосування терористичних методів у світовій політиці [33].

3. Критична ситуація у сфері ядерного озброєння. Відбувається публічна легітимація як політичного використання ядерної зброї, так і її військового застосування. Для міжнародних відносин тут проглядаються вкрай серйозні наслідки. По-перше, через виникнення на цьому ґрунті імперативів для військового будівництва і розкручування нових циклів гонки озброєнь. По-друге, через загрозу небезпечного балансування на межі війни у сфері, яка має небезпеку швидкої ескалації військового зіткнення з катастрофічними наслідками. По-третє, у зв'язку з високою ймовірністю краху режиму нерозповсюдження ядерної зброї і перспективою його набуття новими державами, а також зростанням небезпеки ядерного тероризму, порушення режиму нерозповсюдження і поява нових ядерних держав, створення регіональних ядерно-силових балансів [33].
4. Питання статусу територій. Сюди відносяться такі теми як: зміна кордонів, сецесія, іредентизм і т.п. Це ненові теми, але вони можуть знайти нову (і небезпечну) динаміку під впливом швидких і глибоких змін, що приходять на зміну. Особливо там, де виникає сплеск соціально-політичної активності, включаючи пошук ідентичності за етнічними, конфесійними, культурно-історичними, державно-країновими та іншим маркерами.
5. Невдачі при спробах досягти міжнародних всеосяжних угод щодо заборони мілітаризації космосу створюють можливість розгортання гонки космічних озброєнь і потенційного підриву міжнародної стабільності в результаті військової переваги окремих держав у космосі.

6. Наростання тенденцій до співпраці, взаємодії та зростаючого розмаїття політичного розвитку.
7. Наявність складної сукупності базових (центральных) і периферійних, транснаціональних, регіональних, національних і локальних, цивілізаційних та етнополітичних процесів; суперечливий вплив тенденцій до багатополосного і однополярного світу; колізійна взаємодія між основними міжнародними центрами сили (США, Європа, Росія, Китай, Японія, Індія); протиріччя між цивілізаціями (Західної, Ісламської, Індуїстської, Конфуціанської, Православно-Слов'янської і т.д.);
8. Виникнення нових суб'єктів влади (глобальна держава, міжнародні регулюючі органи, неформальні центри впливу з надзвичайно високим рівнем компетенції);
9. Перерозподіл владних повноважень з національного на транснаціональний рівень;
10. Криза культурно-ідеологічних і практичних основ національної державності, феномен країн-систем;
11. Деформалізація влади, зниження ролі публічної політики і представницьких органів, тенденція до розширення зони компетенції неформальних процедур прийняття рішень, досягнення усних, консенсусних «домовленостей» замість повноцінних договорів; просторова локалізація (географічна і трансгеографічна) різних видів господарської діяльності, поява нової форми світового поділу праці, перерозподіл світового доходу і стягування «глобальної ренти», конструювання геоекономічного універсуму; розвиток транснаціональних (корпоративних) мереж співробітництва;
12. Формування нової географії конфліктів: неврегульовані війни (Сирія, Україна), криза ЄС (Brexit, міграція, масові протести, протести у Каталонії, у Гонконгу). Зростання прірви між багатими країнами з розвинутою економікою і країнами відсталими та бідними, яка провокує внутрішні

соціальні конфлікти і стимулює міграційні потоки в зони економічної стабільності (європейський світ і арабо-ісламське оточення, США і Мексика і т.д.);

13. Перетворення тероризму в міжнародну систему, транснаціоналізація і глобалізація асоціальних і кримінальних структур [17; ст. 203].

На сьогодні вбачаються три загальні варіанти виходу з сучасної системної кризи міжнародної політико-економічної безпеки, водночас зберігаючи сучасний світопорядок з наявним статусом кво [35-36]:

1. Глобалізаційна відкритість. Формується нова світова збалансованість і відбувається поступове відновлення оновленої системи міжнародних гарантій безпеки. Водночас створюється новий варіант світоустрою, на оновлених ціннісних і технологічних підставах, демократичні цінності прав і свобод реалізуються в новому контексті, змінюючи форми, але зберігаючи свій базовий зміст. При цьому просте повернення до попередньої ліберальної моделі світового порядку неможливе. Тепер цей позитивний для міжнародної безпеки варіант, здатний ефективно запобігти ризикам нової світової війни, є малоімовірним. Для його реалізації необхідна відмова від нарощування амбіцій у сфері ядерної зброї світовими лідерами, відмова від політики конфронтації і орієнтації на відновлення світоустрою, заснованого на геополітичних засадах. Однак в середньо- і довгостроковій перспективах, за умови результативності заходів стримування та використання позитивних елементів глобалізації, ймовірність формування стабільного демократичного світоустрою все ж може підвищитися.

2. «Геополітичний варіант» з поверненням до права сили в міжнародних відносинах, який буде супроводжуватися посиленням ризиків колапсу міжнародної системи безпеки з подальшим неконтрольованим наростанням загроз. Виникає нова геополітична реальність, у якій зруйновані усталені міждержавні зв'язки і втрачена збалансованість світової політичної системи в цілому. Однак контролювати процеси глобальної дестабілізації буде неможливо, всупереч намірам ініціаторів повернення до моделі розподілу сфер впливу між

світовими лідерами. В умовах глобалізації «класичний» геополітичний варіант стабільного світоустрою в чистому вигляді не має шансів на реалізацію.

3. Варто згадати також, як про додаткову можливість, про чітку тенденцію повернення до моделі «відокремлених національних держав» і спроби протистояти процесам глобалізації, які вступають в силу в США і Європі, а також в інших регіонах світу, що і є нині чи не найбільш помітними. За своїм змістом і очікуваними результатами ці ізоляціоністські тенденції є комплементарними до «геополітичному варіанту», хоча і не повністю тотожні йому. Однак не виключено, що ізоляціоністська модель може зіграти повністю протилежну роль – як «тимчасова стабілізаційна зупинка» на шляху до глобальної демократичної відкритості, як спосіб формування збалансованого світоустрою, але вже на новому рівні [46-50].

1.2. Теоретичні засади дослідження трансформації сучасного світопорядку в умовах глобалізації

Зміна парадигми світового розвитку зумовлена сукупною дією трьох чинників – глобалізації, п'ятої науково-технічної революції і третьої революції у соціальних комунікаціях (поширення інтернет-технологій). Світ переходить від ієрархічних конструкцій із замкнутим контуром і вертикальної субординації до мережевого укладу, заснованого на динамічних горизонтальних взаємодіях. Сучасний глобалізований світ все більше починає нагадувати багатовимірне мережеве співтовариство, за формування якого більшою мірою відповідають нові транснаціональні актори (transnational actors), чия діяльність пов'язана з мережевими взаємодіями поза національними кордонами, а їхнє керівництво мислить і приймає рішення у загальносвітовому масштабі [53-78].

Незважаючи на те, що держави відіграють ключову роль у міжнародних відносинах та світовій політиці, на початку XXI ст. все активніше почали з'являтися та проявляти власні інтереси недержавні гравці. Поява нових акторів, до яких відносяться міста і мережі міст, стала можливою завдяки глобалізації. Розмивання меж між внутрішньою та зовнішньою політикою і одночасний ріст

взаємозалежності політичних і економічних процесів, що протікають у різних країнах зумовили збільшення ролі глобальних міст на світовій арені.

Наростання впливу міст в умовах розвитку процесу десуверенізації – передачі управлінських функцій держави неформальним мережам – означає наближення історичного переходу просторової організації міжнародного співтовариства від традиціоналістської моделі національних держав до «архіпелагу міст» – ансамблю центрів різного рангу і функціонального профілю, що тісно взаємодіють у загальносвітовому масштабі.

Формування транснаціональних мережових спільнот і поглиблення інтеграційних процесів, що обумовлюють зростання відкритості світових ринків, активізацію дифузії людського капіталу та інформації, легальне і нелегальне запозичення технологій, неминуче позначаються на якісній зміні ролі глобальних міст у міжнародному співтоваристві. В умовах глобалізації міста та їх мережі вже перетворилися у центри, по-перше, управління світовою економікою; по-друге, зосередження корпорацій, що спеціалізуються на фінансових і ділових послугах; по-третє, центри створення інновацій; по-четверте, збуту товарів і послуг; по-п'яте, обслуговування глобальних потоків.

Таким чином, міста стали тими місцями, у яких, власне, і відбуваються процеси економічної глобалізації та транснаціоналізації, а їх значення і ідентичність виходять далеко за межі країни базування.

Впродовж тривалого часу дослідженню ролі міст у міжнародних відносинах і світовій політиці не приділялося належної уваги. Це пояснюється домінуванням традиціоналістського погляду на природу міжнародних відносин. Так, представник американської політичної науки Дж. Розенау вважав, що існують «два світи світової політики» [78]. Перший світ – це світ, у центрі якого знаходиться і діє держава. Тут відбуваються всі основні події світового політичного життя: ведуться переговори, укладаються мирні договори, вирішуються глобальні проблеми, і саме він знаходиться у центрі уваги теорії

міжнародних відносин. У другому світі, де діють недержавні актори, обговорюються питання співробітництва у сфері культури і освіти.

Включенню міської проблематики в дискурс теорії міжнародних відносин сприяли зміни в розумінні природи міста. У середині ХХ ст. в цій галузі сталися методологічні зрушення. Якщо раніше такі дослідники як М. Вебер, Г. Зіммель, С. Вірт цікавилися внутрішньої природою міста, досліджували його закономірності та функціонування як складного соціального організму, то тепер у міських дослідженнях на перший план виходить питання про співвідношення міста з його оточенням. Сьогодні для міста є значущими не тільки прилегла сільська територія, регіон і країна, а й простір глобальних політико-економічних процесів.

Основоположники такого підходу, П. Холл, Р. Коген і К. Чейс-Дан, запропонували розглядати місто в контексті глобальної політики і економіки. Згодом, ґрунтуючись на їхніх роботах, Дж. Фрідман і С. Сассен розробили свої теорії світового / глобального міста. Глобальні міста – «ключові міста світу, які використовуються глобальним капіталом як «командні пункти» для управління виробництвом і ринками». Глобальне місто глибоко інтегроване у структуру світової економіки і черпає ресурси розвитку шляхом функціонування у глобальному мережевому співтоваристві.

Англійський урбаніст П. Холл переконаний, що глобальні міста являють собою порівняно обмежене коло «місць, у яких здійснюється досить непропорційна частина всесвітніх найбільш важливих справ». Вони є центрами, по-перше, політичної влади одночасно національного і світового рівня, а також місцями розташування урядових і різних громадських організацій, торгових спілок, підприємницьких федерацій, профспілок і т.д.; по-друге, національної та міжнародної торгівлі і систем зв'язку; по-третє, банківських, фінансових та страхових послуг; по-четверте, потужних транспортних потоків і комунікацій, включаючи системи автомобільних доріг і залізничного сполучення, а також шляхів міжнародного повітряного і морського сполучення [66; ст. 28-31].

Американський політолог Дж. Фрідман стверджує, що істинне глобальне місто повинно відповідати цілій низці ключових індикаторів. У 1995 р. Дж. Фрідман сформулював п'ять парадигмальних ознак «глобального міста»:

- 1) «світові міста» виступають організаційними вузлами глобальної економічної системи;
- 2) існує простір акумуляції глобального капіталу, але за масштабами він менший, ніж весь світ загалом;
- 3) «глобальне місто» являє собою великий урбанізований простір інтенсивної економічної і соціальної взаємодії;
- 4) «світові міста» можуть бути поміщені в ієрархію, причому їх стан буде, перш за все, визначатися тими економічними ресурсами, якими вона володіє;
- 5) керуюча страта «світових міст» являє собою новий соціальний клас, який може бути названий «транснаціональним капіталістичним класом» [28].

На основі розроблених критеріїв Дж. Фрідман запропонував орієнтовний список «світової ієрархії», який складався з тридцяти міст. Виходячи із значущості та ступеня інтеграції у світову економіку, вони були розділені на дві групи; первинні і вторинні центри, за двома типами країн – найбільш індустріально розвинені держави або країни Центру, і країни напівпериферії – держави, що розвиваються з найбільш розвиненою ринковою економікою.

Теоретичне підтвердження теорій С. Сассен і Дж. Фрідмана «глобальної моделі міста» відбулося на рубежі XX-XXI ст. Міжнародна дослідницька група «Глобалізація і світові міста» (Globalization and World Cities, керівник – П. Тейлор) запропонувала метод оцінки значущості та інтеграції міст у глобальному масштабі на основі вивчення розміщення офісів провідних ТНК світу, які надають високоспеціалізовані ділові послуги [63-66]. Це забезпечило звернення якісного переходу вивчення окремих агломерацій до пізнання властивостей і взаємодій у мережевому співтоваристві усіх міст.

Вплив глобальних міст є основоположним чинником при формуванні єдиної світової системи міст або системи світового міста. Функціонування

системи загальнопланетарного масштабу обумовлює об'єктивну необхідність формування особливих фокусних вузлів – великих міст високого рівня ієрархії, які виступали б у якості передових центрів здійснення владних повноважень, виконання інших найважливіших функцій, тобто стратегічного керівництва. Водночас сама система набуває вигляду глобальної мережі, у якій вузли пов'язані між собою різноманітними економічними і неекономічними відносинами. Такі міста-вузли отримали найменування світових або глобальних міст. Вони, на думку багатьох авторів, стають у сучасному світі головним елементом і типовий категорією в «новому світовому урбаністичному порядку» [28].

Три ключові осі концентрації глобальних міст.

- Західно-Європейська: найдовша історія міського розвитку, боротьба за лідерство між Лондоном і Парижем – глобальними містами найвищої категорії, наявність глобальних центрів вузької спеціалізації (Цюрих – фінансовий центр, Роттердам – головний порт Європи і т.д.), трансєвропейський хребет міст по лінії Дублін-Лондон-Париж-міста долини Рейну-Мілан-Рим, що складають другий трансєвропейський хребет міст зі столиць Центральної і Східної Європи;
- Північноамериканський: найбільший і глибоко інтегрований у систему світового господарства з основою у вигляді глобальних центрів США (Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго), тісно взаємодіючи з глобальними містами сусідніх країн (Торонто, Мехіко, Каракас);
- Азіатсько-Тихоокеанський: наймолодша підсистема глобальних міст, що має лінійний характер по осі Токіо-Сінгапур з лідируючою роллю Токіо і високою динамікою зростання нових центрів – Бангкока, Гонконгу, Тайбея, Сеула, Маніли та ін.

Керівні центри світової системи міст на основі тісної взаємодії утворюють мережеві об'єднання, що за багатьма ознаками нагадують системи олігополістичного типу. Вхідні в неї міста здатні утворювати своєрідні асоціації, які мають вагомий вплив на світовий розвиток. З олігополіями мережу світових

міст дозволяє порівнювати також контроль над багатьма глобальними процесами з боку значного, але все ж обмеженого кола «гравців», високий ступінь взаємозв'язку і взаємозалежності у своєму середовищі. Конкуренція і взаємодія олігопольних центрів багато в чому спільно відповідають за подальший розвиток світового простору.

У рамках розглянутих мережевих структур, спостерігається схожість між містами, навіть серед тих, що спочатку сильно відрізнялися один від одного за багатьма ознаками. Ця схожість міст, об'єднаних замкнутими мережевими структурами, забезпечує підвищену швидкість поширення різноманітних процесів, поступову уніфікацію найважливіших містоутворюючих та містообслуговуючих підсистем. Ці співпадіння наразі забезпечують однаково швидке поширення як позитивних, так і негативних імпульсів.

Таким чином, можемо констатувати зміну позиціонування та ролі міста. Якщо доглобалізаційний етап характеризує місто, насамперед, як складову національної території, то зараз, переважно, як суб'єкта світового геополітичного і гео економічного простору.

Сьогодні глобальні міста набувають своєрідного космополітичного вигляду. Якщо зовні він проявляється у строкатості етнічного, конфесійного складу населення, культур, у швидкій реакції на зміну міжнародної моди у основних сферах діяльності, то внутрішньо – у прискореному темпі генерування і впровадження досягнень науково-технічного прогресу, інноваційної активності, здатності швидко перебудовувати структуру економіки, зберігаючи (зазвичай зміцнюючи) свою перевагу у якості життя населення. Крім того, глобальні міста виступають у ролі «полігону», де проходять «обкатку» нові техніка і технології, форми організації і управління економікою, і суспільством в цілому. Багато нового з'являється також в сфері територіального розвитку міст і міських агломерацій, процесу урбанізації в цілому.

Розвиток та зміна зовнішнього середовища глобальних міст зумовлені наступними показниками:

1. геополітичний стан: формування нової геополітичної моделі світу замість біполярної, становлення нової політичної географії, нового розміщення геостратегічних сил на світовій арені і т.д;
2. геоекономічний стан: транснаціоналізація економічної діяльності, дерегуляція національних фінансових систем, становлення нового світового поділу праці, освіта глобального ринку капіталів, робочої сили, послуг та інше [42];
3. інноваційний стан: розвиток «високих технологій», нових форм організації виробництва, комп'ютеризації, мережі Інтернет та інше.

Ці показники сприяють глобальним містам: 1) виходити на міжнародну арену як самостійному актору; 2) налагоджувати прямі зв'язки між містами та іншими партнерами, оминаючи посередництво держав; 3) здійснювати пошук ресурсів розвитку, вигод і інтересів за межами національної території; 4) залучати найбільші бізнес-структури світу – ТНК і ТНБ як рушійної сили інновацій.

1.3. Теоретичні підходи до дослідження глобальних міст.

Актуальною темою у політичній науці є питання нової політичної суб'єктності та виходу на арену світової, регіональної і національної політики нових соціально-політичних акторів. У якості одного з таких акторів останнім часом все активніше проявляють себе великі територіальні утворення, насамперед сучасні глобальні міста.

Якщо ХХ століття було ерою держав, то ХХІ століття – це ера міст. До ХХ століття частка міського населення становила всього кілька відсотків. У першій половині ХХ століття ця частка стала рости до 30%. Однак тільки в наш час урбанізація перетворилася в один з головних чинників світового розвитку. За даними ООН на 2019 рік приблизно 56% світового населення живе в містах. У майбутньому буде збільшуватися кількість міських жителів, на яких, згідно з прогнозами, у 2030 році припадатиме 60% населення країн світу, а до 2050 року – приблизно 68%. Вже сьогодні ми можемо констатувати, що процес глобалізації

деформував сучасні міжнародні відносини, і маємо справу не просто з набором держав, а з мережею найбільших міст, які більше взаємодіють один з одним, ніж кожен зі своєю країною. А у межах власних держав ці міста слугують провідниками міжнародних імпульсів розвитку для своїх держав.

Впродовж тривалого часу роботи з розвитку міст і внутрішньодержавних регіонів зосереджувалися на економічних, екологічних, соціологічних, соціальних та інших проблемах, а в останні роки значна увага стала приділятися питанням вивчення феномену включеності внутрішньодержавних територіальних утворень у світову політику. Головним чином, цей інтерес викликаний формуванням мережевих взаємовідносин між глобальними містами.

Початок досліджень міст у політичному аспекті бере свій початок у 1915 році, коли шотландський урбаніст і соціолог Патрік Геддес вводить поняття «світове місто». Критеріями визнання міста світовим були політичне значення, економічна міць і чисельність населення міста. Світовими містами П. Геддес визнавав Лондон, Париж, Берлін, Відень, Нью-Йорк, Бостон, Чикаго, Філадельфію, а також відзначав перспективність формування аналогічних центрів в інших регіонах світу, наприклад, в Азії.

Поширення ідеї дослідження отримало подальший розвиток вже в другій половині XX століття у роботах П. Холла, Ф. Броделя, Г. Ріда, Дж. Фрідмана. Етапи цих досліджень не випадкові, а обумовлені економічним розвитком світу: на початку XX ст. відбувається масштабний вихід промислового капіталу за межі національних кордонів, друга половина XX століття характеризується розвитком фінансового сектора (що наочно відображено в дослідженнях Г. Ріда). Будучи зосередженими в містах, промисловий бізнес і фінансовий сектор "потягнули" за собою на міжнародну арену міста. У дослідженнях названих авторів місто починає включатися у світову економіку. Найважливішим моментом тут став масштабний поворот, який ознаменувався «зміщенням аналітичного фокусу з національного на глобальний». Варто підкреслити, що на цьому етапі мова йшла виключно про економіку. Дослідники визначали характеристики світового міста

переважно в економічному плані, зокрема такі як: ступінь інтеграції в світову економіку, центр концентрації капіталу, наявність мігрантів, поляризація населення. Хоча в роботах П. Геддеса і П. Холла в якості критерію світового міста міститься характеристика політичного значення міста [22; ст. 9].

П.Холл у своїй роботі «Світові міста» зазначає, що статус світового міста може отримати місто, яке є центром політичної влади одночасно національного і світового рівня, а також дислокації урядових і різних громадських організацій, торгових спілок, підприємницьких федерацій, профспілок, національної та міжнародної торгівлі і систем зв'язку, банківських, фінансових та страхових послуг, потужних транспортних потоків і комунікацій, включаючи системи автомобільних і залізничних доріг, а також шляхів міжнародного повітряного і морського сполучення для того, щоб вважатися світовим. У якості світових міст П. Холл визнавав Лондон, Париж, Москву, Нью-Йорк, Токіо, урбанізовані регіони Рейн-Рур і Рандштад.

Наступний етап сформувався наприкінці ХХ століття. Саме тоді політичні аспекти міста позначалися більш чітко. Тут варто назвати, насамперед, роботу Карла Аббота, котрий ввів поняття «міжнародного міста» та розмежував його від концепції світових міст, підкреслюючи, що воно не зводиться до економічних зв'язків міста. К. Аббот стверджував, що вивчення міжнародних міст пропонує більші можливості для досліджень та аналізу основних міських регіонів ХХ століття [60]. Світова модель міста підкреслює ієрархію та статус, які засновані на економічному впливі та владі. Міжнародна міська модель підкреслює численні показники, які демонструють більш широкий спектр міжнародних зв'язків, включаючи іноземних туристів, хвилі імміграції, філії міст-побратимів та офіси транснаціональних корпорацій. Міжнародні міста за переконанням К. Аббота можуть функціонувати як виробничі центри, міста-шлюзи або транзакційні міста.

Термін «глобальне місто» вперше було запропоновано провідним професором Чиказького університету, теоретиком у сфері вивчення глобалізації,

міста й міграційних процесів Саскією Сассен. Дискурс про глобалізацію, що почався з 1980-х років привів до твердження, що найбільші міста перестають бути важливими виробничими центрами. Тоді дослідниця у 1990 році сформулювала 7 гіпотез обґрунтування появи «глобальних міст», наділених колосальними фінансовими, управлінськими, інформаційними та політичними функціями, які стали головними центрами активності міжнародної спільноти.

С. Сасен обґрунтовує, що концепція глобального міста безпосередньо пов'язана з концепцією мережевої економіки в цілому. Саме глобальні міста є стратегічними компонентами глобальної економіки. Крім того, глобальні міста варто розглядати як реальні місця, де виконується робота з управління, обслуговування та фінансування глобальної економіки. У свою чергу, С. Сассен також визначає включеність міста у світ не тільки економічно, а й через «владу та вплив». До того ж дослідниця вважає, що саме через місто можна зрозуміти світову політику. Мережевий характер взаємодії між глобальними містами типовий не тільки для економічних, а й політичних, культурних, соціальних, технологічних, комунікаційних зв'язків.

У сучасному науковому полі поняття «світове місто» і «глобальне місто» тісно переплелися. Поняття «світове місто» спочатку використовувалося у спеціальній літературі для позначення міст особливого культурно-релігійного значення типу Риму або Парижа, а також для столиць колишніх імперій, таких, як Лондон, Париж, Відень, Мадрид. Згодом поняття стало використовуватися стосовно міст, які займають особливе місце в глобальній суспільно-політичній системі і світовому господарстві не за чисельністю населення, а за ступенем політичного впливу і економічної потужності.

Більшість учених (П. Холл, М. Кастельс, Д. Харві, Дж. Фрідман та інші), котрі досліджують виникнення світових і глобальних міст, інтерпретують ці поняття як синонімічні й такі, що мають однакове значення. Однак, С. Сассен пояснює різницю між поняттями «світове місто» й «глобальне місто» основою розвитку економічних засад і світової економіки. Тобто, світові міста є

первинними, а глобальні – вторинними, адже більшість глобальних міст сформувалася на основі функціонування світових; формування світових міст зумовлено історичними чинниками, географічними факторами, розвитком торгівлі, тоді як глобальних міст – розвитком фінансового сектору, сектору послуг й індустрії розваг, інноваціями та інформаційними технологіями; глобальні міста слугують центрами не лише політичної могутності, освіти, культури і торгівлі, а й зосередженням представників національних урядів, штаб-квартир міжнародних компаній і організацій, а також розвитком фінансових відносин, професійної діяльності у медицині, юриспруденції, інформаційних технологій тощо [64; ст. 64].

Подальший розвиток дослідження концепції «глобального міста» представлений у роботах іспанського соціолога Мануеля Кастельса «Виникнення мережевого суспільства» (1996) та «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» (2001). Для М. Кастельса глобальні міста передусім цікаві інформаційною складовою: глобальні міста відіграють найважливішу роль у розвитку інформаційного суспільства, створюючи необхідну мережу варіацій прийняття рішень на вищому рівні в різних областях, значно відрізняючись від інших міст у глобальному масштабі [64].

М. Кастельс зазначає, що головна риса глобальних міст – концентрація адміністративних, управлінських та виробничих функцій у глобальному масштабі. Міста утворюють інформаційно-владні вузли, у яких приймаються найважливіші рішення, що транслуються у глобальні економічні мережі. Глобальне місто, на думку Кастельса, володіє певною незалежністю від національного політичного керівництва завдяки наявності власних інформаційних зв'язків, що дозволяють місту як актору світової політики вийти на перший план порівняно з державою-нацією.

Логічним продовженням ідеї розвитку інформаційних глобальних міст стала концепція американського професора Скотта Маккуайера, який у 2008 році написав книгу «Медійне місто: медіа, архітектура і міський простір». Дослідник

вважає, що глобальне місто стає медійним містом, адже цифрові мережі інформаційного простору починають формувати соціальний профіль жителя глобального міста, його образ думок і поглядів, а цифрові технології «форматують» уявлення про час і простор, тим самим розвиваючи конкурентні стратегії глобального міста серед інших міст. Таким чином, соціально-економічний конкурентний розрив створюється всередині глобального міста завдяки максимальному використанню медійних технологій інформаційного середовища.

Серед дослідників, які продовжували розвивати концепцію глобальних міст варто згадати А. Скотта («Регіони в світовій економіці», 1997), який вважав, що значення глобального міста не обмежується його адміністративними кордонами. Центр спирається на весь міський регіон, який втягнутий у процеси глобалізації і служить «просторовою платформою». П. Маркузе та Р. ван Кампен («Глобалізовані міста: новий просторовий порядок?», 2000). Дослідники наголошували, що глобальне місто - ненормативна концепція і не статус, якого можна досягти, а напрямок розвитку, якого дотримуються багато міст усього світу. Е. Ісін («Участь в політиці. Генеалогія громадськості», 2002). Дослідник ввів нове поняття «космополіс» для позначення міст світового значення й акцентував увагу на політичному та економічному значенні міста.

У 2014 році були опубліковані результати міжнародного дослідження, присвяченого взаємодії глобальних міст і національних держав, що проходив під егідою британського професора Г. Кларка. У рамках проєкту було виділено 12 глобальних міст: Гонконг, Лондон, Москва, Мумбаї, Нью-Йорк, Париж, Сан-Паулу, Сінгапур, Токіо, Торонто, Шанхай і Сеул. Сукупний ВВП цих міст становить 10% світового ВВП [27].

У дослідженні був проведений аналіз позитивних і негативних сторін глобальних міст з позиції розвитку міжнародних економічних зв'язків. До позитивних якостей глобальних міст були віднесені: концентрація галузей економіки, розташування штаб-квартир міжнародних компаній, розвинений

ринок праці, привабливість для туризму завдяки політичному і культурному становищу.

Водночас у якості «побічних ефектів становлення глобального міста», були виявлені і позначені негативні аспекти: залежність від забезпечення функціонування управлінського апарату національних держав і урядів (що не дає можливості розвитку самостійного управління містом), перевантаженість транспортних систем, екологічні проблеми, соціальна роз'єднаність

Російська дослідниця М. Лебедева, вважає, що саме у глобальному місті можна виявити всі феномени і тенденції світової політики, тому на сучасному етапі місто стає «одиницею» світової політики у тому сенсі, в якому держава стала в епоху розквіту Вестфальської системи. Дослідниця переконана, що на сучасному етапі, через концентрацію величезної кількості різних ресурсів на невеликій території, найбільші міста світу стають своєрідними «міжмережевими вузлами», які виступають у якості воріт у глобальний світ «пост-Вестфальської» епохи.

Сплеск інтересу до мегатенденції концепції глобальних міст зумовив появу дискусій та критики, яка триває і досі.

Перша лінія критики згідно якої повністю заперечується теорія глобальних міст або вважається позбавленою наукової новизни. Так дослідники вважають, що неприпустимо використовувати поняття глобального міста для опису такого міста як Лондон, оскільки в більш ранні епохи, він був куди більш міжнародним, ніж сьогодні. У своєму найбільш крайньому прояві ця критика відкидає своєрідність концепції, доводячи або те, що глобального міста не існує, або те, що в концепції немає нічого нового, оскільки Лондон і Нью-Йорк давним-давно були міжнародними центрами. Так, прихильники цієї теорії вважають показовою ситуацію Лондона, який сьогодні має значно менший глобальний вплив, ніж в епоху Британської імперії.

У якості підтвердження наводять приклад, дослідника Пітера Тейлора, який у 1995 році у своїй програмній статті «Світові міста і територіальні

держави» підняв питання про те «чи потрібна Лондону Велика Британія, як глобальному місту і чи потрібно Нью-Йорку залишатися частиною держави США». Хоча чіткої відповіді на це питання П. Тейлор не дав, проте думка була очевидна. Однак у 2009 році після глобальної світової кризи П. Тейлор визнає, що самостійно міста не пережили б кризи.

Крім того, 2008 рік у науковій публіцистиці був охарактеризований як «апокаліпсис» глобальних міст. Наприклад, стаття «Таймс» від 20 жовтня 2008 року називалася «Лондон тоне». Міжнародне видання «Нью-Йорк Таймс» 20 січня 2009 році опублікувало розгорнуту статтю «Невже Велике Яблуко починає втрачати позиції?». Відповіддю на це питання було однозначне «так». Так, прихильників теорії глобальних міст звинуватили у необґрунтованості концепцій світової економіки, глобальних міст, міських мереж, існуючих зовсім без національних держав або незалежно від них [52; ст. 30-31].

Ще одна лінія критики не заперечує важливості парадигми в цілому, але критики вважають, що головна вада досліджень глобальних міст – слабка емпірична база. Справа не в поганій методологічній підготовці дослідників, а в природі доступної їм статистики. Збір статистичних відомостей організований державними відомствами, які націлені на задоволення інформаційних потреб урядів. У результаті світ вимірюється «державо-центричними» способами, а в спеціалізованій літературі, присвяченій містам інформації більше про держави.

Представники третьої лінії критики, зокрема Ентоні Кінг, оскаржують домінування економічної логіки в описі глобальних міст. Дослідник вважає, що концепція глобальних міст базується на основі понять і наративів однієї дисципліни – урбаністичної політичної економії. У результаті різноманітність політичних, географічних, культурних, релігійних і інших обставин у кожному з таких міст виявляється скороченим до трьох феноменів: міські соціальні рухи, бізнес середовище і випадки державного втручання у міську політику. Е. Кінг вважає самі поняття глобального міста та світового міста «обмеженим плодом думки американських урбаністів». Гегемонія західних форм знання і

переважання англомовних публікацій зумовили, по-перше, пріоритет економічних критеріїв опису таких міст і, по-друге, інтерес дослідників лише до 30-40 міст, розташованих або в Штатах, або в Європі. Сам по собі інтерес до концепції глобальних міст досить вузький. Кінг вважає, що розгляд таких соціально сконструйованих понять як накопичення капіталу і економіка, без урахування історичних та культурних обставин, залишає багато питань без відповіді. Було б ілюзією вважати, що поняття світового міста універсальне, і що воно може допомогти зрозуміти особливі смисли і специфічні історії, що склалися у багатьох містах [55].

Професорка географії у коледжі планування Бартлет Юніверситі (Лондон) Дженніфер Робінсон у своїй роботі «Звичайні міста: між модерністю і розвитком» ініціює постколоніальну дискусію урбаністичних досліджень. Дослідниця стверджує, що не тільки глобальні міста, а й інші повинні грати більш помітну роль в урбаністичній теорії. За природою депресивні, хаотичні, з намаганням вижити всі міста, які стоять у тіні глобальних міст повинні не тільки бути описані як екзотичний курйоз, а й проаналізовані як фундаментальний аспект глобальної урбанізації. Дослідження цих міст повинно допомогти відповісти не тільки на питання: чим відрізняються, африканські або південноазійські міста, а й поставити більш загальні питання про суть міського планування та управління, зв'язку між потоками глобалізації та умовами життя у глибині африканського або євразійського континентів. Робінсон ставить питання: «Як розгляд різних міст і різних контекстів змінює теоретичні підходи?».

Дженіфер Робінсон, по-перше, ставить під сумнів корисність поділу міських досліджень на ті, що відносяться до першого і третього світів, а по-друге, зауважує, що якщо міста першого світу розглядаються на основі теорії глобальних міст, то країни, що розвиваються, міста третього світу розглядаються на основі понять теорії розвитку. Робінсон наполягає, що цей поділ, яким би він не був популярним, завдає шкоди і міській теорії, і міській практиці, оскільки стверджує, що колонії приречені імітувати нововведення метрополії.

Суть критики дослідниці можна узагальнити наступним чином. Парадигма глобальних міст: 1) залишає у тіні альтернативні версії урбанізації; 2) сприяє поширенню уявлень про неповноцінні, тобто недостатньо великі і недостатньо розвинені міста; 3) популяризує вузький економічний погляд на місто, тобто особливі показники, якими вимірюється успішність міського розвитку; 4) встановлює хибні орієнтири для міської політики, породжуючи нереалістичні очікування і завищені стандарти.

Підтримує критику Дженіфер Робінсон професор антропології та географії у Нью-Йоркському університеті The Graduate Center. Ніл Сміт вважає, що більша частина дослідницької літератури концепції глобальних міст (зокрема дослідження згаданої С. Сассен) обмежується економічними показниками. Професор Сміт ставить питання «Так, міста і ТНК стали головними гравцями сучасної економіки, так що торговельні зв'язки налагоджуються між компаніями, а не між країнами. Але які наслідки це має для традиційних функцій міст». На думку Н. Сміта дослідження повинні базуватися по-перше, не лише на американських та європейських містах, а й на стрімко зростаючих містах Латинської Америки, Азії та Африки, по-друге, дослідження мають містити положення про внутрішню політику управління міст, зумовлену наслідками глобалізації, урбанізації та похідними процесами (джентрифікації, сегрегації та ін.).

Незважаючи на критику концепція глобальних міст продовжує розвиватися і знаходить нових послідовників у всьому світі. З кінця XX століття серед дослідників популярності набув акторно-мережевий підхід. Соціологи, урбаністи, фахівці з міського планування з різних країн і з різними методологічними установками стали проводити численні емпіричні дослідження, класифікуючи світову систему міст. Якщо раніше глобальну урбосферу описували як ієрархічну структуру, то сьогодні в дослідженнях, виконаних на стику міських і міжнародних досліджень, найбільш поширена наступна точка зору: міста організовані в глобальну мережу.

Наостанок, варто відмітити мегатенденцію глобалізації – міцніючу мережу глобальних міст, яка кидає виклик системі націй-держав – основі модерного політичного простору. Мережі міст – складні утворення міст з горизонтальною системою комунікацією.

Глобальні економічні мережі міст утворюються завдяки інтенсивності інформаційних, людських, фінансових потоків між офісами і відділеннями найбільших транснаціональних фірм. Серед таких мереж можна виділити: глобальну дипломатичну мережу міст, яка будується на взаємодії дипломатичних посольств; глобальну мережу міст, яка утворюється завдяки взаємодії структур ООН; глобальну мережу міст, вибудовану в результаті взаємодії транснаціональних некомерційних організацій [19, с.22].

Виділяють два типи мереж міст у світовій політиці: інфраструктурні мережі і активні мережі. Вони розрізняються за принципами формування, організаційної цілісності та ролі в міжнародних відносинах. Мережі першого типу є похідними і другорядними по відношенню до глобальних процесів, формуючись під впливом світових економічних і політичних потреб. Самі міста водночас не грають активну роль у їх створенні. Мережі другого типу кооперуються заради досягнення конкретних цілей і завдань. Якщо інфраструктурні мережі міст є утвореннями, які лише побічно впливають на світову політику, то активні мережі мають ознаки акторів міжнародних відносин. Вони взаємодіють з іншими учасниками структури глобального управління в розробці і реалізації політики з низки глобальних проблем.

Отже, активному виходу на міжнародну арену глобальних міст сприяли мегатренди XX століття – глобалізація, інтеграція та демократизація. Ускладнення соціально-політичного життя і поява нових викликів і загроз призводить до того, що до вирішення глобальних проблем підключається все більш широке коло акторів і учасників. Міста відносять до тих акторів, які приватизують світову політику. Адже вони представляють інтереси не настільки широкого кола людей (наприклад, держави). Однак, у порівнянні з такими

учасниками, як ТНК, вони виглядають більш легітимними і демократичними, оскільки зміст «міжнародного» порядку денного міста визначається розстановкою сил у міській коаліції, що складається (з тими чи іншими страновими особливостями) з влади, бізнесу і суспільства.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОПОРЯДКУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ

2.1. Основні індикатори трансформації сучасного світопорядку

Прагнення осмислити політичні зміни в їх цілісності змушує вкотре повертатись до таких понять як «глобальність» і «глобалізація». Сама тенденція до глобалізації міжнародного життя, зростання універсальності, взаємозалежності і взаємообумовленості сучасних міжнародних процесів також може розглядатись як індикатор зміни світопорядку. Одним з наслідків глобалізаційних процесів варто вважати зростання конфліктогенності, тому що за ними стоять колосальні інтереси (економічні, політичні, інформаційні, воєнні тощо), корінні відмінності між потенціалом і можливостями різних країн світу, культурно-цивілізаційні розбіжності та виклики, а також виникнення нових і загострення багатьох старих глобальних проблем.

Підходи представників різних теоретичних напрямків до оцінки цих понять, а також об'єкта, що відбивається ними феномен зростання взаємозалежності значно відрізняються. Інтерпретації варіюються у залежності від теоретичних уявлень. Узагальнюючи наявні точки зору і найбільш поширені позиції, можна виділити наступні тенденції та індикатори трансформації світопорядку.

Перша і найголовніша тенденція сучасного політичного світу – розмивання меж між внутрішньою і зовнішньою політикою. Тобто, для вироблення зовнішньополітичної лінії і оцінки міжнародної ситуації принципово важливою є внутрішня політика, внутрішнє становище справ у країні. Інтернаціоналізація політики відбувається у два способи: 1) міжнародно-політична активність регіонів та інших суб'єктів федеративних держав, що встановлюють зв'язки з прикордонними регіонами сусідніх країн, а іноді й з іноземними державами; 2) безпосередній вплив міжнародного життя на внутрішньополітичні процеси в тій чи іншій державі.

Друга тенденція – проблема національного суверенітету. Дослідники зазначають, що сфера національного суверенітету одночасно розширюється і звужується, змінюючи реалізацію державою своїх функцій. В економічній сфері зміна суверенітету проявляється у частковому переході державних функцій до недержавних акторів, які ефективніше підготовлені для їх виконання. Могутні світові держави використовують можливості глобалізації для захисту своїх власних інтересів, а слабкі країни через тиск лідерів вимушені підлаштовуватися під встановлені правила. Це у певній мірі нагадує кастову систему, у якій приналежність до однієї касты не дозволяє змінити свій статус.

Для наочності варто навести приклад. Для слабких країн розроблені концепції так званих «несуверенних» та «напівсуверенних» держав. У теорії міжнародного права і в практиці світової політики передбачені значні обмеження суверенітету слабких держав. На зміну колоніальним володінням минулого прийшли нові форми відносин залежності, які приховують обмеження державного суверенітету. Для втручання у справи нібито суверенних держав застосовують «гуманітарні інтервенції», «примушення до миру», «миротворчі операції». Така практика стала поширеною вже на початку 21 століття через припинення свого існування біполярної міжнародної системи. Переконаючи міжнародну спільноту в необхідності забезпечення прав і свобод особистості в посттоталітарних державах, впливові світові політики неодноразово наголошували на відсутності потреби дотримання суверенітету і територіальної цілісності, бо «старі інститути» не дають досягти перемоги «гуманізму» і «демократії» [58; ст. 141].

Третя світова політична тенденція – розширення складу і зростання різноманіття політичних акторів. Тільки за останні півстоліття кількість держав-членів світового співтовариства зросла з 60 до 190. Одночасно з кількісним зростанням збільшується і ієрархія між державами: якщо в ідеологічному плані структура світової міждержавної системи стає більш однорідною (в порівнянні з епохою холодної війни), то в плані соціально-економічному і військово-

політичному спостерігається зовсім інша картина. Посилюється розрив у рівнях економічного розвитку, матеріального благополуччя і якості життя між багатими і бідними країнами. Крім цього, сьогодні у світовій політиці поряд з державами беруть активну участь і інші дійові особи: регіональні адміністрації, сепаратистські та ірредентистські сили, релігійні рухи, незалежні профспілки, екологічні партії, транснаціональні корпорації (ТНК), політичні об'єднання, тобто всі, хто здатен безпосередньо впливати на хід подій, не озираючись на національні уряди. Вони чинять тиск на світову політику і сприяють ускладненню її структури. Як підкреслює Дж. Розенау, виникають контури нової «постміжнародної політики», яку можна охарактеризувати трьома параметрами: 1) макропараметрами (або структурний рівень), де поряд з державними взаємодіями виникає поліцентричний світ – світ «акторів поза суверенітетом», у якому діють принципово інші, невідомі або мало поширені зв'язки і відносини; 2) мікропараметрами, тобто системою взаємодій індивіда зі світом політики: лояльність індивіда його ідентифікаційної (референтної) групи; міра підпорядкування влади; зросла здатність до аналізу міжнародних відносин і емоційний внесок у світову політику; 3) реляційними параметрами (параметр владних відносин), що характеризуються головним чином зниженням ефективних компетенцій урядів, ерозією традиційних міжнародних авторитетів [25; ст. 30].

На думку М. Лебедевої, існує принаймні два тренди оновлення і розширення кола політичних гравців. По-перше, паралельно з процесом подальшої транснаціоналізації активно відбувається гібридизація нових акторів, шляхом нарощування партнерства як між собою, так і з традиційними суб'єктами міжнародних відносин. По-друге, поряд із залученням нових територій і розширенням сфери впливу, простежується істотна зміна загальної спрямованості вектора дій нових транснаціональних акторів у світовому просторі. «Якщо раніше вони діяли, як правило, з регіонів «глобальної Півночі»

щодо регіонів «глобального Півдня», то тепер спостерігається і зворотний процес» [21].

Четверта політична тенденція стосується змін змісту загроз міжнародному миру і розширення поняття безпеки. Знову цитуючи Джеймса Розенау, світ постміжнародної політики – хаотичний і непередбачуваний, який характеризується спотворенням ідентичності, переорієнтацією традиційних зв'язків авторитету і лояльностей, змішуванням локального і глобального.

Дж. Розенау створив концепції «глокалізації» і «фрагментації», від яких, на його думку, виходять сьогодні найбільш небезпечні виклики і загрози. Велика кількість учасників вносить у систему міжнародних відносин велику невпевненість, пов'язану з надзвичайно широкою палітрою інтересів, прагнень і цілей, з усіма пов'язаними з цього важко передбачуваними мотиваціями і наслідками різних варіантів їх поведінки.

Водночас нові проблеми наклалися на старі. До загроз стратегічного характеру, що впливають з часткової несумісності цілей учасників процесу, додалися загрози нових факторів (таких як деградація навколишнього середовища або техногенний тиск на соціум). Забезпечення військової безпеки держав продовжує залишатися актуальним завданням, але до неї додаються виклики, пов'язані зі зростанням ставок у сфері економічного змагання, проблемами екології, інформації, культури.

Одним з індикаторів трансформації світопорядку є поступовий розвиток країн третього світу та стрімкий розвиток незахідного світу, а також ріст демографічних показників.

Так, за чисельністю незахідний світ становить 6/7 всього населення планети і, що особливо важливо, там проживає приблизно 7/8 молоді світу. Економіки країн, що розвиваються все помітніше налаштовуються на зростання, а населення – на підвищення свого освітнього, культурного, економічного рівня. При цьому безліч країн, у яких проживає приблизно чверть населення планети, поки мало мотивовані прагненням до зростання та поліпшень. Однак більшість з

них рано чи пізно усвідомлюють їхню необхідність. Основна частина населення країн, що розвиваються фактично ще не включилися в підйом активного прагнення до зростання, заробітку, підвищення кваліфікації. Тобто резерви зростання тут величезні [11].

Хвиля за хвилю будуть підніматися країни, що розвиваються. Багато з них вже сьогодні перевершують за кількістю населення Німеччину і наближаються до Японії, а інші, такі як Бангладеш (166,3 млн), Індонезія (253,6 млн), Нігерія (177,3 млн) перевершують Японію, складаючи від половини або трьох чвертей населення США (318 млн). Не кажучи вже про Індію з її 1,3 млрд осіб – більше, ніж у всіх розвинених країнах разом узятих. І населення це буде помітними темпами рости далі [26].

Також варто мати на увазі, що народжуваність у цих країнах скорочується, десь швидше, а десь повільніше. Отже, з одного боку, якийсь час за рахунок підростаючих дітей чисельність молоді та трудових ресурсів буде збільшуватися, але далі кількість дітей скоротиться. Це створить так званий демографічний дивіденд. Розвинені країни (і Китай) його вже витратили, зате в багатьох країнах, що розвиваються буде найбільш сприятливе співвідношення працюючих і утриманців. А кількість літніх людей буде скорочуватись [61]. Це сприятиме зростанню валового доходу. Таким чином, демографічний аспект робить багато в чому неминучим «підтягування» економік, що розвиваються до розвинених, а у валовому відношенні – до того, що частка країн, що розвиваються, стане істотно більшою, ніж розвинених. На цьому тлі проблеми забезпечення літніх і старих людей на Заході будуть тільки зростати [11].

А в довгостроковому плані в умовах глобалізації і все більш тісної взаємодії економік, зростання значущості ТНК і фінансових потоків в цілому, саме обсяги виробництва і сукупна економічна та демографічна міць країн будуть все помітніше визначати баланс сил у світі і їхній вплив на формування світового порядку. Погляди західного бізнесу (насамперед ТНК) в умовах чисельно стагнуючого і старіючого населення власних країн будуть неминуче

звернені на зростаючі ринки і збільшення кількості споживачів в країнах, що розвиваються. Триватиме перенесення різних форм економічної діяльності в ці країни. Разом з активізацією економічних і фінансових стратегій країн, що розвиваються, це зробить неминучим зміна балансу сил і правил світового порядку. Не слід забувати і про те, що серед населення розвинених країн зростає частка вихідців або нащадків вихідців з країн, що розвиваються. До цього часу їх буде дуже багато, а їх вплив на загальну культурну ситуацію в Європі і США, на політику і зв'язок з країнами результату зросте [32]. І це може стати додатковим великим козирем країн, що розвиваються (поряд з культурними, технологічними і валютними впливами з розвинених країн).

Ймовірним індикатором зміни світопорядку в останні роки виділяють відносно нову тему в науковому колі – трансформацію світової валютної системи. Профільні дослідники зазначають, що в останні роки відбувається політична і економічна диверсифікація міжнародних відносин, що отримала назву «поліцентричності». Ця тема насамперед ставить під сумнів існування гегемонії однополюсної валютної системи, а також питання неминучої трансформації світової валютної системи разом зі зміною конфігурації провідних світових політичних і економічних сил. І процес цей буде довгим, неоднозначним і нелінійним.

Так, у роботах американського економіста Пола Кругмана можна знайти опис моделей валютної кризи, як неминучий наслідок політичних рішень, несумісних з фіксованим курсом. В останні два-три десятиліття виник новий поділ праці у світі: фінансова діяльність зосередилася у США і західних країнах, а промислове виробництво більшою мірою перейшло в країни, що розвиваються. Але розрив у фінансовій сфері буде скорочуватися і тому, що зростання економік країн, що розвиваються вимагає відповідної фінансової бази, і тому, що рано чи пізно значимість валют і фінансових центрів цих держав зросте. Все це, особливо у зв'язку з новими фінансовими кризами (які неминучі і можуть порушити надування «бульбашки» акцій і облігацій), у кінцевому підсумку призведе до

того, що система міжнародних розрахунків, заснована на доларі, почне трансформуватися, і це буде гарною можливістю для зміни світової валютної системи в цілому. А з цим, природно, зменшиться і перевага Заходу [73].

Тенденція інформаційно-комунікативного змісту зумовлена зростанням ролі інформації у сучасному світі, швидкістю її поступу, можливостями доступу до неї й оперуванням або маніпулюванням інформаційними ресурсами. Інтернет охоплює всю сферу політичних комунікацій у сучасному соціумі, видозмінюючи та встановлюючи їхні нові принципи. При цьому цінність мережі зростає, за «законом Меткалфа». Закон Меткалфа говорить про те, що корисність телекомунікаційної мережі пропорційна квадрату числа підключених до неї користувачів. Практично це означає, що при зростанні кількості користувачів від 500 млн. до 1 млрд. цінність Інтернету і його можливостей зростає в чотири рази. Стосовно тенденції до зростання ролі у світовій політиці, Інтернет виступає у трьох головних якостях. Насамперед, ідеться про Інтернет як простір світової політики, у якому відображається і відбувається діяльність різноманітних міжнародних інститутів, а також проявляються нові чинники впливу на світову політику і становище держав на планеті. Далі, Інтернет виступає як об'єкт світової політики, тобто окремий простір. У цьому сенсі він залишається на периферії світової політики. Це викликано, зокрема, тим, що питанням його регулювання й розвитку як об'єкта приділяється мало уваги. Нарешті, Інтернет потрібно розглядати і як виклик світовій політиці, тобто як свого виду технологію, яка формує життя суспільства, змушує міжнародні інститути видозмінюватись і по-новому впливати на еволюцію людства. В Інтернеті накопичуються всі «нові знання світу». Загалом, держави, які виграють «світову інформаційну гонку», на думку російського дослідника Д. Пескова, отримають три типи бонусів: безпосередні – за рахунок підвищення ефективності прийняття та реалізації рішень; тактичні – завдяки отриманню нових функціональних можливостей; стратегічні – маючи здатність встановлювати свої правила гри на якісно новій території інформаційного поля [11].

Останні тенденції спрямовані на виявлення феномену економічної, соціальної, політичної інтеграції та дезінтеграції, які спостерігаються нині майже в усіх регіонах світу. Прикладом можуть служити, з одного боку, процеси «об'єднання Європи», а з іншого – процеси розпаду на просторі колишнього СРСР і світу соціалізму взагалі. Теоретики й аналітики міжнародних відносин правомірно звертають увагу на ту обставину, що формування цілісного світу супроводжується не тільки інтеграційними процесами, а й створює умови для виключення, відкидання на периферію всіх, хто не здатний включитися до міжнародних взаємозв'язків і впливати на їхній розвиток. Недаремно, виходячи з основних тенденцій світового розвитку, соціолог Дж. Грум вважає, що сучасне «покликання науки міжнародних відносин полягає у створенні політичної соціології глобального суспільства» [54].

Таким чином, в умовах зміни парадигми світового розвитку і переходу до мережевого укладу все більшого значення у процесах глобального управління починають грати нових транснаціональних акторів, активність яких перманентно зростає, а склад розширюється. Їхнє ядро в економічній сфері становлять транснаціональні корпорації, в політичній – різного профілю і статусу міжнародні організації. Розміщуючи штаб-квартири в містах, подібні структури, разом з інститутами традиційних суб'єктів міжнародних відносин, багато в чому визначають як сукупність командних і контрольних функцій агломерацій, їх конкурентоспроможність і стійкість розвитку, так і мінливість конфігурації загального каркаса «центрів сили», що діють на світовій арені.

Наростання їх впливу в умовах розвитку процесу десуверенизації означає наближення історичного переходу до просторової організації міжнародного співтовариства від традиціоналістської моделі «країн-націй» до «архіпелагу міст», що являє собою сукупність центрів різного рангу і функціонального профілю, що тісно взаємодіють у загальнопланетарному масштабі. На розкриття цього феномена націлена концепція глобальних міст, що виникла в 1990-і рр., пояснювальна частина якої будується на основі суперпозиції у містах мережових

структур глобальних фірм високоспеціалізованих ділових послуг. З урахуванням актуальності і значущості феномена нових транснаціональних акторів, які базуються в міських агломераціях, передбачається, що продуктивне вивчення особливостей їхнього формування, складу, спеціалізації, розміщення і механізмів взаємодії може стати предметним полем нової наукової проблемної області на стику низки дисциплін, зокрема геополітичної урбаністики, здатної зробити істотний внесок у вивчення контурів глобальних трансформацій.

2.2. Становлення глобальних міст як акторів світової політики

Починаючи з зародження і розвитку Вестфальської системи міжнародних відносин, головними акторами світової політики були, насамперед, держави. Приблизно з другої половини XX століття у фокусі міжнародних досліджень опинився феномен впливу недержавних акторів на політичні процеси. Ці зміни зумовлені наступними факторами: 1) зросла кількість міжнародних неурядових організацій і їхні масштаби діяльності за межами національних кордонів однієї держави. Якщо станом на 1945 рік у світі налічувалося приблизно 860 МНУО, то на початок 1990 років їх було майже 4000. Подібна історія трапилась і з ТНК, кількість яких збільшилась з 7000 фірм, з 1970 року, до 65.000, на початок нового тисячоліття; 2) одночасно з процесом транснаціоналізації спостерігається процес гібридизації акторів і розмивання специфіки функцій конкретних акторів, адже стало неможливо жорстко розділити акторів на державних і недержавних; 3) розшарування ресурсного потенціалу держав. Якщо раніше ресурс держави багато в чому був злитий воєдино (що і забезпечувало лідерство держав), то в кінці XX – початку XXI ст. поряд із самостійним військово-політичним ресурсом все більш чітко виділяються різні види економічного ресурсу (енергетичний, фінансовий ресурси і т.п.), а також соціально-гуманітарний ресурс; 4) демонстрація акторності недержавних структур і організацій (підписання Оттавської конвенції 1997 року з ініціативи цілого ряду МНУО та теракти 11 вересня 2001 року і «Аль-Каїда» в якості актора світової політики) [19].

Саме поняття «актор», або «суб'єкт міжнародних відносин» у теорії міжнародних відносин використовується для позначення учасників, що взаємодіють між собою поза рамками власних територіальних утворень.

Таблиця 2.1

Поняття суб'єктності у наукових підходах

Науковий підхід	Представники	Погляд
Реалізм	Г. Моргентау Р. Арон, Г. Кіссінджер	Держава — основний актор, який діє відповідно до національних інтересів і володіє необхідними ресурсами. Військова міць держави визначає її місце і роль у міжнародній системі, ключовою проблемою якої є забезпечення безпеки держави. Критеріями акторності є: суверенітет, визнання статусу держави, контроль території і населення. Усі інші (МНЕО, ТНК, асоціації, групи - інструментарій)
Неореалізм	К. Волтц, К. Кіндерман, Дж. Гріко, Дж. Міршаймер	Дослідники допускають включення до категорії акторів міжнародні міжурядові організацій та транснаціональних корпорацій. К. Волтц ввів три рівня аналізу: індивід, держава і система.
Марксизм і неомарксизм	П. Барані, П. Суїзі, І. Валлерстайн, С. Амін	Марксизм: акторами в міжнародній сфері є соціальні класи, а не держави. Неомарксизм: впливові неурядові політичні організації. У зв'язку з асиметричністю взаємозалежності сучасного світу і залежністю економічно слаборозвинених країн від індустриальних держав, структурують акторів за принципом: центр, периферія і напівпериферія.
Транснаціоналізм модернізм та постмодернізм	Р.Кехейн, Дж.Най М. Каплан, К. Райт М. Фуко, Ж. Дерріда, Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр	Взаємозалежність та транснаціоналізація міжнародних відносин, ріст числа та різноманіття суб'єктів міжнародних відносин, втрата державою домінуючої ролі на міжнародній арені, стирання меж між внутрішньою та зовнішньою політикою. Представники модерністського напрямку) до числа акторів відносять держави і різні міжнародні організації. М. Каплан виділяє три типу акторів: національні (суверенні держави); транснаціональні (регіональні міжнародні організації, наприклад НАТО); універсальні (Всесвітні, наприклад ООН).

* Створено автором за [77,7].

Жодна з вищезгаданих фундаментальних теорій не визнає місто у якості актора політичних процесів. Насамперед, це зумовлено тим, що місто, будучи

субнаціональною одиницею, як правило, не діє всупереч державі. Якщо й класики розглядають міжнародну взаємодію глобальних міст, то лише в контексті продовження зовнішньої політики держави, якій ці міста належать.

Разом з цим, автори книги «Змінюючи карту глобальної політики» 2004 року американські політологи Йель Х. Фергюсон і Річард У. Мансбах прагнуть змінити звичні уявлення про світову політику і пропонують новий підхід до інтерпретації та аналізу подій, які відбуваються [24]. У монографії Фергюсон і Мансбах описують і аналізують нові тенденції, які, з їхньої точки зору, варто охарактеризувати поняттям «постміжнародна політика» (postinternational politics). Постміжнародна теорія розглядається авторами як альтернатива основним підходам, домінуючим у дослідженнях міжнародних відносин, передусім – реалізму і неореалізму. Згідно з концепцією Фергюсона і Мансбаха, держави – лише один з безлічі колективних акторів поряд з спілками, транснаціональними організаціями та глобальними містами.

Підходи до поняття акторності таких дослідників як Д. Митрани, Р. Кеохейн, Дж. Най, Дж. Розенау дозволяють виділити загальні критерії акторів, характерні для досліджень неоліберального спрямування: по-перше, це самоідентифікація актора; по-друге, наявність власних інтересів і здатність їх реалізувати; по-третє, здатність впливати на світову політику; по-четверте, достатній ступінь автономності в ухваленні рішень; і по-п'яте, визнання з боку інших основних учасників [41].

В останні роки дослідники поділяють акторів сучасних міжнародних відносин на два типи: традиційні та нетрадиційні. До першого типу відносяться держави та їх спілки, а до другого – насамперед транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації, засоби масової інформації і т.д. Нетрадиційних акторів деякі теоретики називають недержавними або транснаціональними. Водночас останнім часом у дослідників політичної теорії виявляється тенденція до розширення списку акторів, що відносяться до нетрадиційних. П.А. Циганков відзначає, що вони стають «фактом політичного впливу на світові процеси». До

недержавних гравців, крім перерахованих вище, на його думку, належать величезні мегаполіси та регіони різних країн, інтернет-спільноти та транснаціональні злочинні мережі, терористичні структури [57; ст. 39].

Так, російський дослідник глобальних міст Д. Савкін (табл. 2.2) у своїй дисертації аналізує глобальні міста з точки зору представлених критеріїв та доводить, що глобальне місто є активним, функціонально значущим і впливовим актором світової політики.

Таблиця 2.2

Критерії глобального міста, як актора світової політики

Критерій	Положення
Самоідентифікація як всередині, так і за межами держави	По-перше, наявність власних інформаційних зв'язків і, відповідно, можливість виступати в якості центру створення, зберігання та передачі інформації на світовій арені. По-друге, наявність власної ідентичності, відмінної від державної. По-третє, образ міста, його репутація і впізнаваний у всьому світі бренд.
Наявність власних інтересів і здатність їх реалізувати	<p>Інтереси: максимальна незалежність і автономізація міських процесів. Проте місто не діє явно всупереч політики держави.</p> <p>Перший засіб реалізації інтересів глобального міста на світовій арені - посередництво. Міста здійснюють три види посередництва: посередництво між державами, державою і бізнесом, громадськими товариствами.</p> <p>Міждержавне посередництво включає у себе контакти між представниками держав на різних рівнях, починаючи від рівня експертів до рівня глав держав, які користуються організаційними можливостями, наданими глобальним містом (безпека, інфраструктура, комфортне середовище спілкування). Посередництво між державою і бізнесом також здійснюється на міській платформі, реалізуючи через конгреси, виставки, презентації, постійні консультації між бізнесом і владою. Третій вид посередництва здійснюється на рівні громадянських суспільств. Розвинена інфраструктура і транспортна доступність роблять місто привабливим місцем для розміщення у ньому головних офісів неурядових організацій, що мають переважно транснаціональну основу.</p> <p>Другий засіб реалізації інтересів — дипломатія міст. Частина місцевої влади та локальних спільнот у міжнародних відносинах і мірополітичних процесах, особливо багатостороннє співробітництво в рамках міжнародних організацій і форумів міст, участь у спільних проектах.</p> <p>Дипломатія міст — це інструмент, за допомогою якого місцева влада і їхні асоціації сприяють розвитку соціальної згуртованості, запобігання</p>

	<p>конфліктам, їх вирішенню та відновленню пост-конфліктного простору, з метою створення стабільних умов.</p> <p>Третій засіб — інститут побратимства. Програми побратимства включають в себе економічні, культурні, наукові, освітні, спортивні обміни з метою поліпшення зв'язків і здійснення горизонтальних транскордонних взаємодій між індивідами і локальними спільнотами. У сукупності побратимські зв'язки створюють істотний політичний капітал для двосторонніх зв'язків міст. Так місто має реальні можливості їх реалізовувати, не вступаючи в конфлікт з державою на ґрунті порушення суверенітету.</p>
Здатність впливати на світову політику	<p>По-перше, наявність системи зв'язків, яка утворюється у результаті здійснення дипломатичної діяльності, які утворюють розгалужену мережу транснаціональних взаємодій.</p> <p>По-друге, глобальні міста нарівні з національними державами впливають на формування міжнародного права (Наприклад, Афіньська Хартія Дипломатії Міст).</p> <p>По-третє, глобальна місто стає джерелом нових транснаціональних акторів (Всесвітня Організація «Об'єднані міста і місцеві влади», асоціація «Меторополіс», асоціація «Євроміста» та інші). Ці організації виступають у якості стратегічних майданчиків обміну досвідом та розробкою вирішень глобальних чи локальних питань.</p>
Достатній ступінь автономності в ухваленні рішень	<p>Міжнародне співтовариство ще не виробило єдиної нормативно-правової бази, уніфікованих інститутів і механізмів співробітництва на регіональному рівні. Тому компетенції міст визначають національним законодавством, і можна стверджувати, що юридично автономність дій міської влади на міжнародній арені обмежена. Міська влада діє як би «за дорученням» єдиної державної влади. Однак абсолютної автономії у даному питанні і не потрібно. Якщо держава добровільно відмовляється від частини своєї влади в питанні управління різними міжнародними процесами в місті, з високою часткою ймовірності воно або не може їх контролювати, або не вважає достатньо вагомими (або і те й інше разом).</p> <p>По-перше, держава втрачає можливості маршрутизації світових фінансових потоків, і його місце займають менші за розмірами, інші за своїми характеристиками, яких можна порівняти за багатьма параметрами з державою-нацією, гравці на світовій арені. Так національні держави поступово втрачають можливості контролювати ті процеси, які впливають на їхню територію лише частково. Це дає поштовх до розвитку особливих функцій глобального міста - командно-адміністративної функції світової економіки, функції фінансового посередника, функції мережевого вузла у глобальній архітектурі мережі.</p> <p>По-друге, в епоху глобальної кризи і зміни формацій держава, зацікавлена передусім у власному виживанні і порятунку від банкрутства найбільшого бізнесу, що працює у його податковій зоні, втрачає можливість контролювати локальні соціальні та політичні процеси. Делегуючи ці функції місцевої влади, воно перетворюється з</p>

	виконавця у замовника і частково контролера, а функції захисту населення, дотримання його прав все більше відносяться до автономної сфери відповідальності міської влади.
Визнання з боку інших основних учасників світової політики	Можна говорити про фактичне визнання транснаціональними акторами глобальних міст як окремих дійових осіб на світовій арені. Підтверджується це визнання лояльністю транснаціональних корпорацій, міжнародних міжурядових і неурядових організацій, релігійних громад, громадських рухів, укладеної у рішенні бути представленими в даному конкретному місті. Рішення часто не «спускається» зверху, а обумовлюється власними зв'язками з владою міста або привабливим політичним, економічним і соціальним середовищем, яке пропонує місто.

Ще одним предметом дослідження є феномен глобального міста як політичної, соціальної та економічної одиниці світової системи в умовах трансформації міжнародних відносин. Ключове запитання: яку роль відіграє цей актор і які інструменти його взаємодії з навколишньою реальністю?

Глобальне місто вважається важливим елементом світової економічної системи, яке здійснює вплив на основі наступних напрямків [38; ст. 51].

1. Глобальне місто виступає у якості центру підвищення якості територіального управління, точки зростання для країни і регіону, виступаючи на міжнародній арені в формі «воріт» у глобальний світ.

2. Глобальне місто виступає у якості важливого елемента регіональної та світової економічної мережевої структури, підвищуючи конкурентоспроможність національної і регіональної економік.

3. Глобальне місто значно впливає не тільки на регіони свого місця розташування, а й також на макрорегіон планети, на цивілізацію в цілому, так як сучасний концепт західної цивілізації був заснований на базі міської мережі середньовіччя.

4. У сучасному світі глобальні міста виступають у якості регіональних комунікаційних центрів, центрів престижного споживання і взаємодії еліт глобального, регіонального і локального (територіального) рівня.

5. Глобальне місто виступає центром відтворення знань і навчання нових фахівців завдяки розвиненому високомобільному освітньому середовищу.

Проблема становлення нових владних груп в умовах глобалізації призвела до переосмислення ролі глобальних міст як простору не тільки для короткострокових представницьких, ділових, наукових і інших контактів еліт, а й основи для навчання представників елітарних груп наднаціонального рівня та бази для інтеграційних процесів. Нові глобальні еліти є особами, що займають найбільш значимі позиції в найважливіших глобальних інститутах, що приймають стратегічні рішення щодо функціонування окремих регіонів, використовуючи при цьому ресурси, що надаються глобальними містами: соціальні, економічні, політичні, адміністративні, географічні, інформаційні, що означає їх вплив на найважливіші процеси сучасності. Таким чином, ми можемо виділити наступні функції глобальних міст.

Економічна та фінансова функції: Міста – вузлові точки каркасу всієї світової фінансово-економічної архітектури. Відповідно до цієї функції глобальні міста можна класифікувати наступним чином:

- визнані центри нової економіки, центри-менеджери, які зосереджені в країнах «великої трійки» – Сполучених Штатах, Європейському Союзі та Японії;
- урбанізовані території, що представляють «азіатських тигрів», набирають фінансову міць: насамперед Сінгапур, Шанхай, Гонконг, Сеул - центри тяжіння в Азії (за винятком Японії), є місцями концентрації фінансових потоків всієї Азії, сполучними ланками між азіатськими економіками і Заходом, воротами Азії в глобальну економічну систему.
- міста, фінансового розвитку яких заважає політична ситуація (наприклад, низка столиць країн, які щойно вийшли чи виходять з періоду переходу до ринкової економіки, таких як Варшава, Прага)
- великі промислові центри країн, що розвиваються, які мають непоганий потенціал для трансформації локальної економічної моделі у напрямку підвищення частки послуг, що надаються третім сектором. Подібні міста

сьогодні є промисловими гігантами з неінноваційною промисловістю, влада яких усвідомлює безвихідь розвитку в умовах падаючого попиту на продукцію старих галузей промисловості. Сюди можна включити мегаполіси, що представляють національні економічні системи усіх куточків земної кулі (Джакарта, Ісламабад, Сан-Паулу, Мехіко, Каїр і ін.).

Адміністративні, управлінські та політичні функції глобальних міст пов'язані з організацією, координацією та управлінням сукупністю видів суспільної діяльності – господарської та політичної, концентрацією та акумуляцією міжнародного капіталу; визначається локалізацією провідних інституцій на національному чи регіональному та міжнародному рівнях (основні центри в рамках глобальної політичної мережі рішень), трансляцією рішень управлінського характеру через присутність об'єктів, які виконують дипломатичні та адміністративні метрополійні функції (штаб-квартири ТНК, транснаціональні банки, фінансові та товарні біржі макрорегіонального й світового значення, штаб-квартири міжнародних, зокрема, неурядових організацій, посольства й консульства), а також політично орієнтованих організацій (політичні партії, громадські рухи, лобістські групи), з якими пов'язаний прямий вплив метрополійного центру на прилеглі території та соціально-економічний розвиток країни загалом [29; ст. 44].

Глобальне місто, виступаючи в ролі міжнародного центру сили, здатне представляти і відстоювати власні інтереси та інтереси своєї держави на міжнародній арені. Місцева адміністрація прагне будувати економічні відносини з прилеглими країнами таким чином, щоб вигоду отримували і місто, і держава. Це дуже важливо, оскільки в умовах глобалізації втрата економічної конкурентоспроможності найбільшого міста країни автоматично викличе так звану ланцюгову реакцію – від зростання державних боргів і бюджетного дефіциту до можливого дефолту фінансової системи країни. Подібні командні пункти управління глобальними фінансовими потоками дозволяють інтенсифікувати процес руху міжнародного капіталу, вибудовуючи особливу

транснаціональну мережу, за допомогою якої налагоджуються міжнародні механізми ведення бізнесу, і в руках вищої політичної еліти країни виявляються надзвичайно ефективні методи впливу на ті чи інші соціальні групи, громадські руху, бізнес-спільноти.

Постійне збільшення «бюджету» глобального міста має двоїсту природу:

- з одного боку, приплив зарубіжних інвестицій в економіку міста має найважливіше значення: вдосконалюється інфраструктура, розвиваються певні галузі спеціалізації, з'являються великі транскордонні економічні зв'язки;
- з іншого боку, кажучи про «глобальний капітал», ми все ж маємо на увазі віртуальні фінансові кошти, які є предметом торгів на світових фондових біржах; тому розвиток фондових ринків глобального міста буде ефективним тільки тоді, коли паралельно з цим буде розвиватися реальний сектор економіки міста.

Глобальне місто, на відміну від держави, швидше інтегрується у світову економіку, може виступати одночасно і як найбільший інформаційно-комунікативний центр, і як майданчик для укладення найбільш важливих бізнес-угод і міждержавних контрактів. Він є частиною держави, проте статус глобального міста виходить далеко за рамки традиційного поняття «державний суверенітет». Таким чином, ці вузлові центри підсилюють глобалізаційні процеси, що згодом може привести або до повної інтеграції тієї чи іншої держави у світову економіку, а значить, економічний розвиток країни буде повністю залежати від світової економічної кон'юнктури, ніж зможуть скористатися впливові політичні сили опонентів; або, навпаки, до «локалізації» цієї держави в певному регіоні, де йому доведеться боротися за виживання на місцевих ринках [51].

Інфраструктурна функція: згідно списку Global-5001, у сукупності на усі глобальні міста припадає розташування більше чверті всіх штаб-квартир транснаціональних корпорацій (ТНК) з числа 500 найбільших у світі, а з

урахуванням ролі регіональних представництв, лобістських і дочірніх структур саме глобальні міста є основним простором життєдіяльності корпорацій і еліт. Сюди ж можна додати дипломатичну функцію. При обліку активності міста також варто брати до уваги кількість угод та договорів, підписаних у місті, чи проходять у ньому заходи і конференції. Високий рівень політичної активності міста ідентифікується насамперед через розташування у ньому штаб-квартир і представництв міжнародних структур – міжурядових і неурядових міжнародних організацій. У рейтингу за кількістю штаб-квартир міжнародних міжурядових організацій беззаперечним лідером є Нью-Йорк, в якому знаходяться ООН і низка її великих структурних підрозділів.

Міста як центри комунікації. Обсяг інформаційного обміну між містами дозволяє акторам найбільш ефективно транслювати свої ідеї і цінності великим аудиторіям. Також ми можемо спостерігати нерівномірність розподілу інформаційних ресурсів у світі. Абсолютна більшість ЗМІ глобального значення розташовані в глобальних містах. Глобальне місто в силу свого технологічного та інфраструктурного розвитку бере участь у створенні та контролі інформаційних потоків, а значить, і в формуванні глобального порядку денного. До того ж авторитет глобального міста посилює статус новин. Особливе геополітичне становище доповнюється здатністю створювати, зберігати і передавати колосальні обсяги інформації. Глобальний місто є сервером - місцем зберігання інформації у світовому масштабі. Інструментами міста з розповсюдження свого впливу служать світові медіакорпорації, рекламні агентства, кіностудії, що глобально поширюють інформацію, які більшою мірою набувають політичного забарвлення.

Науково-освітня функція: глобальні міста є центрами світового масштабу у сфері розвитку науки і технологій. По-перше, місто – споживач інновацій та нових технологій. Йому потрібні інновації для вирішення як локальних завдань (облаштування та розвиток міського середовища), так і глобальних (розвиток транспортних та комунікаційних каналів, безпека, захист навколишнього

середовища). По-друге, глобальне місто виступає в якості «регіону-ескалатора» [17] планетарного масштабу. Саме в ньому готуються фахівці для різних наукових областей. Глобальне місто є також основним постачальником інноваційних рішень, креативних наукових кадрів.

Відносини між національними урядами та глобальними містами можуть бути різними і залежать від законодавства кожної країни. Водночас, можна виділити чотири типи таких відносин [12].

1. Централізовані системи. Національний уряд контролює значну частину державних витрат і відповідає за більшість макроекономічних рішень, оподаткування, планування інфраструктури та міграції. У таких країнах глобальні міста - це найчастіше столиці, де зосереджені органи державної влади. Приклади: Лондон, Париж, Сеул, Токіо.

2. Федеративні системи з сильним впливом національного уряду. Глобальними містами де-факто керують регіональні влади, що відповідають за всі рішення, що впливають на розвиток міста. Приклади: Мумбаї, Нью-Йорк, Сан-Паулу, Торонто.

3. Федеративні системи з впливовим міським самоврядуванням. Глобальні міста наділені високим ступенем автономності, навіть якщо повністю або частково перебувають під суверенітетом національного уряду. Управління країною здебільшого здійснюється через систему штатів або провінцій (областей), проте великим і важливим містам може бути присвоєно статус, еквівалентний більш високій адміністративній одиниці. У такому випадку, вони отримують більше свобод і прав. Приклади: Гонконг, Москва, Шанхай.

4. Незалежні міста-держави. У світі є кілька міст, що володіють повною незалежністю або автономністю, – над містом немає вищого національного уряду, і він має у своєму розпорядженні власний дипломатичний і військовий апарат. Приклади: Сінгапур, Ватикан, Монако.

Підсумовуючи розділ, можна виділити наступні положення:

У сучасних міжнародних відносинах спостерігається процес розширення кола політичних гравців. Все більшу роль починають грати нетрадиційні актори: міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації, різні громадські рухи та глобальні міста. Процес урбанізації набирає обертів і охоплює всі континенти і країни, крім того процес урбанізації супроводжується активізацією міст у зовнішніх зв'язках держав і в діяльності міжнародних організацій, помітно впливає на світову політику, ускладнює її транснаціональне середовище, різноманітні контакти міст один з одним, як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному житті.

Розвиток міст на міжнародному рівні носить хвилеподібний і циклічний характер. Можливість піднесення ролі глобальних міст у черговий «хвилі» залежить від великих геополітичних подій, стану ключових галузей економіки, нових технологій і законодавчих змін на національному рівні. Очевидно, що число глобальних міст, що беруть участь у новому циклі глобалізації, який почався після кризи 2008-2009 років, знову зросло. Місто стає «глобальним», якщо в ньому зосереджені три базові складові: економічна міць, потенціал політичного впливу на інші міста світу та високий рівень концентрації населення. У сучасній комунікаційній системі глобальні міста - інформаційно та економічно самодостатні, що впливає на їхню «акторність».

Виділимо три варіанти політичного розуміння глобальних міст:

1) глобальні міста як політична спільнота. Цей варіант розуміння «глобального міста», з огляду на логіку космополітизму, може бути визначений як політичну спільноту, що поєднує в собі глобальне і локальне, приналежність до світу і до конкретного місця, що характеризується наявністю політико-ідеологічного «розриву» між містом і державою (космополітизм vs. націоналізм).

2) глобальні міста як формальні спільноти, що потрапляють в список глобальних за своїми характеристиками і вибудовують образ спільноти для продукування зовні та для політичної інтеграції всередині міста.

3) глобальні міста як сукупність політичних спільнот: якщо в місті існують не один, а безліч центрів, то місто або є різновидом політичного співтовариства (за умови домінування одного з центрів).

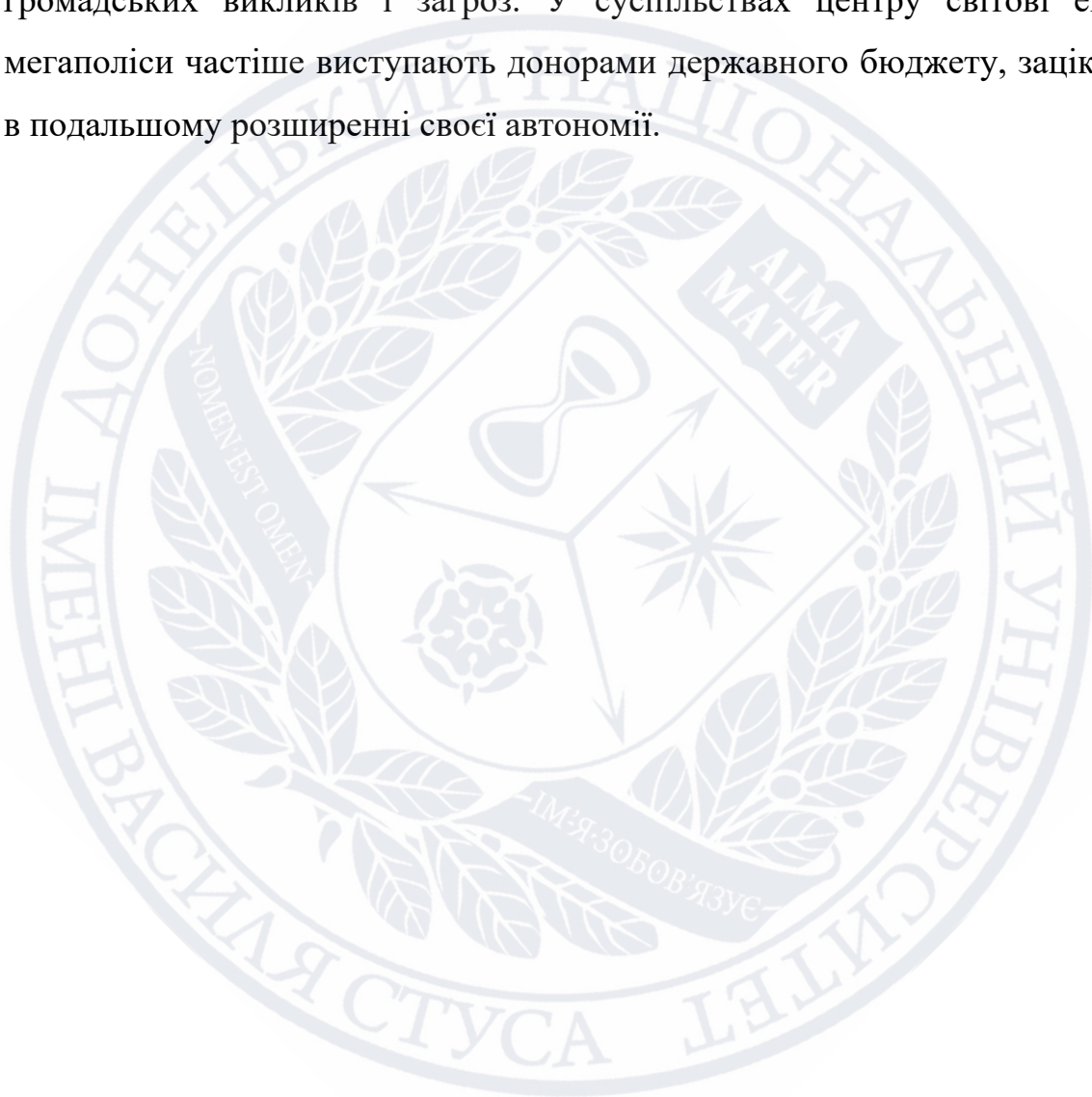
На політичному рівні глобальні міста мають суттєві відмінності від національного простору та інших міст держави. Насамперед, це: конструювання ідентичності, політичний курс та порядок, відмінність в електоральній поведінці, та політичних рухах.

Глобальні міста політично та інституційно пов'язані між собою, стаючи ключовими вузлами глобалізації, що створюють планетарну мережу глобальних міст. Світова економіка трансформується в економіку міст, які виробляють 70% глобального ВВП і генерують 80% світового економічного зростання [49]. Їх ресурсні мережі і комунікації все частіше розглядаються як ефективна інфраструктурна та управлінська альтернатива державам.

На загальній площі глобальних міст, які займають більше 2% площі земної поверхні, сконцентровано приблизно 55% населення світу (дані 2017 року). Це веде до переоцінки економічної і політичної значущості ресурсу території як фундаменту сучасних держав. Розвиваються багатомільйонні міські агломерації, міста-регіони та міста-держави. Ускладнюються все більш диференційовані системи міського самоврядування, найчастіше *de facto* утворюють державу в державі. Збільшується число держав, столиця яких або кілька найбільших міст генерує 50% і вище ВВП країни. Водночас екстремальні розриви по вкладу у ВВП, що досягають 100-400% між жителем центрального міста і рештою населення країни, спостерігаються в напів- і периферійних країнах. Така, наприклад, Кіншаса (Демократична Республіка Конго) дає 85% національного ВВП, Кабул – 65% (Афганістан), Буенос-Айрес – 64% (Аргентина), Маніла – 47% (Філіппіни) [26; ст. 173].

У подібних випадках питання про те, чи є зазначені міста складовим елементом сучасних держав, перетворюються у територіальну периферію для експлуатації та реалізації економіко-політичних пріоритетів центральних міст,

як мінімум, дискусійне. Ці тенденції свідчать про повсюдне розширення суб'єктності та впливу міст. Таким чином, зростання ресурсної ваги міст у сучасних суспільствах неминуче веде до корекції їх політичного, економічного і правового статусу в рамках системи державного управління. У периферійних суспільствах світові економічні мегаполіси нерідко стають джерелом генерації громадських викликів і загроз. У суспільствах центру світові економічні мегаполіси частіше виступають донорами державного бюджету, зацікавленими в подальшому розширенні своєї автономії.

РОЗДІЛ 3

ПРОГНОЗУВАННЯ ОСНОВНИХ РИС НОВОГО СВІТОПОРЯДКУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ

У 2017 році професор стокгольмської школи економіки, відомий футуролог К'ель Нордстрем написав статтю «Нехай міста знову ростуть» [51]. Автор зазначає, через 50 років замість 218 країн світ буде налічувати 600 міст. Чисельність населення «City 600» буде зростати приблизно в 1,6 рази швидше, ніж населення світу в цілому. Із загальної кількості цих міст 36% складають 160 міст у розвинених країнах; 18% – 440 міст у країнах, що розвиваються, з них – 242 в Китаї.

У звітах світового лідера стратегічного консалтингу компанії McKinsey Global Institute [80] містяться дані про модель «City 600» (рис.3.1.). Компанія McKinsey виділила 600 швидкозростаючих міст світу, що зосереджують близько 20% населення земної кулі, але ці 600 міст продукують 60% світового економічного зростання до 2025 року. Це, з одного боку, глобальні міста-мільйонники, а з другого – середні міста з населенням від 200 тис. осіб. До 2025 року в City 600 буде проживати, за оцінками експертів, ще 310 мільйонів осіб працездатного віку, і на них припадає майже 35 відсотків розширення потенційної глобальної робочої сили. Майже все це збільшення відбудеться у містах з ринками, що розвиваються – і на дві третини у провідних містах Китаю та Індії.

Міста та мережі міст вже формують контури глобальних справ. Так, у 2017 році Чиказька рада з глобальних питань, виявила, що 42 зі 100 найбільших економічних утворень у світі є містами. Це значне зростання порівняно з дослідженням Світового банку 2010 року, коли на міста припадало 34 із 100 найбільших економік. Міста, які вже давно стали центрами світової економіки, сприяючи як потокам, так і концентрації людей, товарів, ресурсів та багатства, зараз прискореними темпами набирають економічну силу. Дослідження Міської ініціативи лідерства в Університетському коледжі Лондона виявило, що лише у

2015 році було засновано понад 150 міських мереж. Від групи C40 до об'єднаних міст та місцевого самоврядування ці організації виходять за межі міст, щоб проектувати вплив на питання від безпеки та економічної політики до громадського здоров'я та навколишнього середовища, навіть якщо вони сприяють місцевому демократичному управлінню базовими послугами. Поряд з Міжнародною організацією стандартів, корпоративними партнерами, організаціями громадянського суспільства та ООН, ці мережі міст переробляють збір та використання даних, сприяючи розвитку стійких громад. Як може змінитися світопорядок, враховуючи, що ВВП Токіо та Нью-Йорка мають ВВП, що конкурує з ВВП Канади, Іспанії та Туреччини? [72].

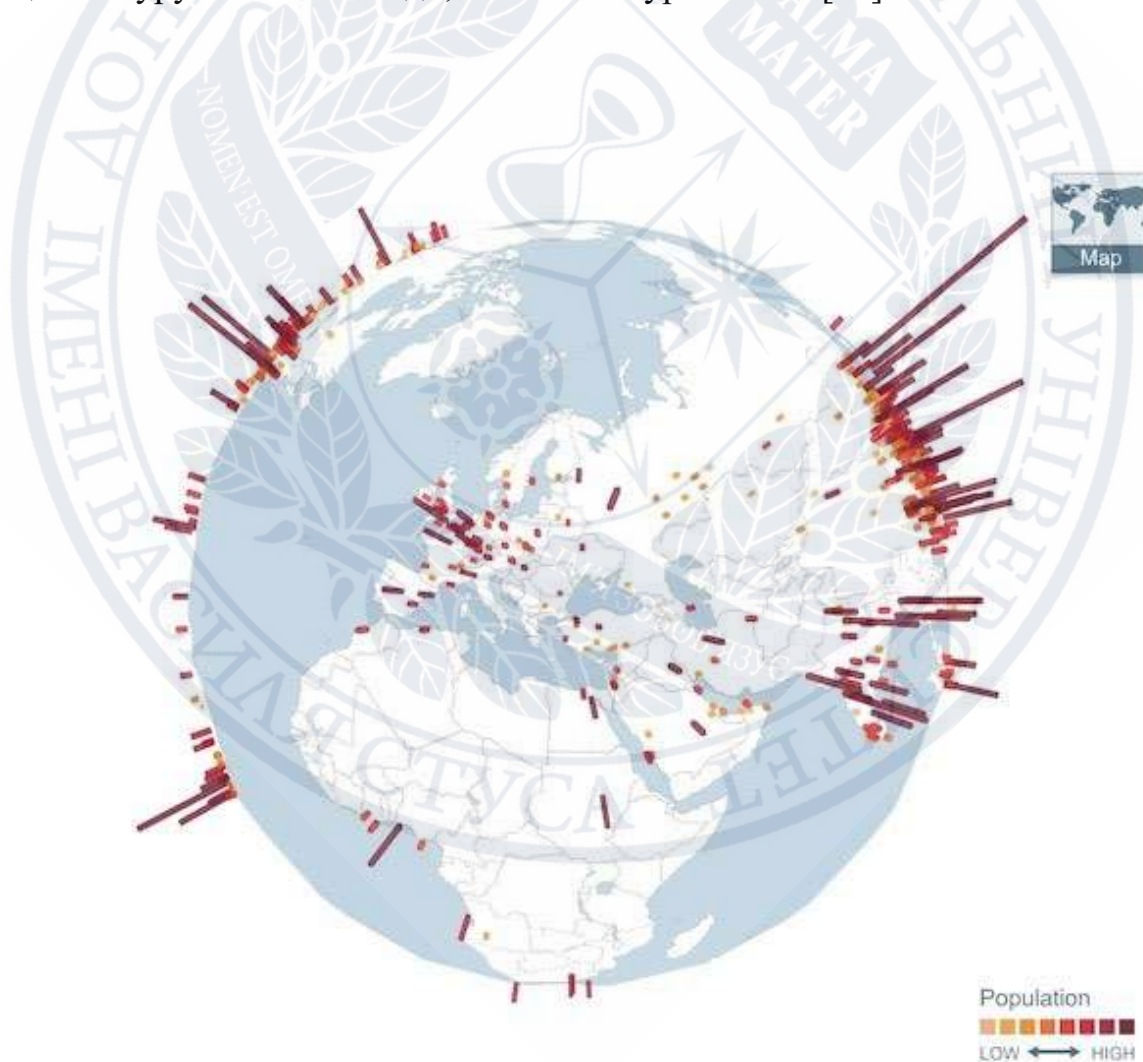

Рис. 3.1. Інтерактивне зображення моделі «City 600» McKinsey [80].

3.1. Сучасні прогнози еволюційних змін світопорядку та їх верифікація

Міжнародна мережа компаній, що пропонує професійні послуги у сфері консалтингу та аудиту PricewaterhouseCoopers (PwC) [76], що входить до «великої четвірки» світових аудиторських компаній, у лютому 2017 року опублікувала звіт довгострокових прогнозів глобального зростання до 2050 року для 32 найбільших економік світу, що становить близько 85% світового ВВП. Автори спираються на ключові показники трансформації світу: демографічний, інноваційний та технічний прогрес, міжнародну економіку та інвестиції.

Ключові результати звіту глобальних змін до 2050 року PwC:

- Середні темпи зростання світової економіки прогнозуються на рівні трохи вище 3% в рік в період з 2016 по 2050 рік. У результаті до 2037 року світовий ВВП подвоїться, а до 2050 року збільшиться майже в три рази. Однак, після 2020 року темпи зростання світової економіки, ймовірно, почнуть сповільнюватися під впливом двох факторів: зниження темпів економічного зростання Китаю і деяких інших великих країн з ринком, що формується, і збереження помірних темпів зростання цих країн в довгостроковій перспективі; уповільнення темпів зростання чисельності населення працездатного віку.
- Розвиток ринків E7 (група країн з ринковою економікою Бразилії, Китаю, Індії, Індонезії, Мексики та Туреччини) можуть зростати в середньому приблизно вдвічі швидше, ніж у розвинутих країнах G7 (група розвинених економік Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великобританії та США) Як результат, у 2050 році шість із семи найбільших економік світу, як прогнозується, будуть економіками, що розвиваються, очолюваними Китаєм (1), Індією (2) та Індонезією (4).
- Частка Китаю у світовому ВВП, згідно з прогнозами, стабілізується на рівні 20% (з середини 2020-х років і до кінця розглянутого періоду) в результаті зниження темпів зростання китайської економіки до середньосвітових. Частка США буде поступово зменшуватися приблизно

з 17% в даний час до приблизно 14% до 2050 року, тоді як частка Індії може подвоїтися з нинішніх 7%, і до середини XIX століття ВВП Індії майже зрівняється з ВВП США, розрахованим за ПКС.

- Загальна частка країн Європейського Союзу у світовому ВВП зменшиться з 17,5% в даний час до всього лише 12% до 2050 року. Прогноз, зроблений виходячи з припущення про те, що темпи зростання ВВП всього Європейського Союзу будуть рівні сукупним темпам зростання семи найбільших країн Європи, включених у дослідження.

Згадувана дослідницька компанія McKinsey Global Institute також розробляла прогностичну доповідь «урбанізований світ» (Urban World: Mapping the Economic Power City) [79], у якій викладені перспективи економічного, соціального і демографічного розвитку провідних міст світу до 2025 року.

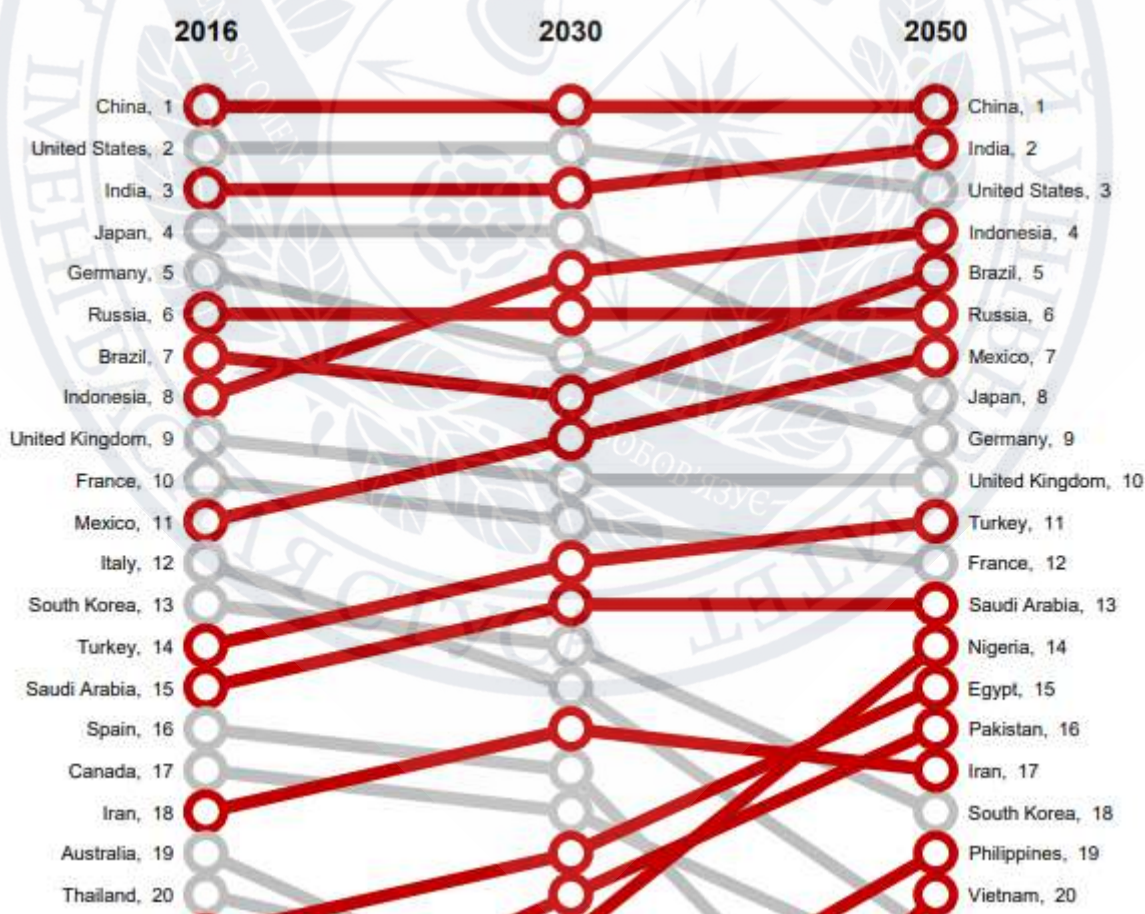

Рис 3.2. Прогнозований рейтинг РwC країн у світовому рейтингу ВВП [76].

Автори дослідження вказують, що сучасна глобальна економіка – це економіка міст: нині в містах проживає половина населення планети, на них же припадає понад 80% світового ВВП (рис.3.2.).

Однак економічний вплив міст є більш концентрованим, ніж передбачалося раніше. Щороку міське населення Землі збільшується на 65 млн чоловік. У даний час в 600 найбільших міських центрах (City 600), на частку яких припадає п'ята частина населення світу, виробляється 60% глобального ВВП.

До 2025 року, як очікується, 600 провідних міських центрів будуть виробляти близько 60% глобального ВВП. Водночас центр ваги міського світу переміститься у регіони Південно-Східної Азії, що розвиваються. Урбанізація Китаю – головний світовий демографічний процес найближчого майбутнього, відзначають автори дослідження.

У 2025 році населення 600 провідних міст світу складе 2 млрд людей або 25% населення планети (для порівняння: у 2013 році населення цих міст становило 1,5 млрд осіб або 22% населення планети). Чисельність населення 600 провідних міст буде зростати приблизно в 1,6 рази швидше, ніж населення світу в цілому. Більша частина цього приросту припадає на міста ринків, що розвиваються, зокрема дві третини – на найбільші міста Китаю і Індії.

Сукупний ВВП міст списку City 600 до 2025 року зросте на \$ 34 трлн. і складе \$ 64 трлн, причому перші 100 міст будуть виробляти 35% всього світового багатства. Згідно з прогнозом, у 600 провідних містах будуть жити 735 млн. Швидше за все будуть рости середні міста світу – це 577 міських центрів з чисельністю населення від 150 тис. Частка міст у світовій економіці з населенням до 10 млн осіб зросте з поточних 11% майже до 40%. Саме тоді 23 мегаполіси з населенням 10 млн чоловік або більше (Токіо, Мумбаї, Мехіко, Нью-Йорк, Сан-Паулу, Шанхай, Калькутта, Делі, Пекін, Чунцін, Лондон, Дакка, Буенос-Айрес, Лос-Анджелес, Карачі, Каїр, Ріо-де-Жанейро, Париж, Рейн-Рур, Осака, Маніла, Москва і Стамбул) будуть генерувати близько 10% обсягу світової економіки проти 14% в даний час [14].

За даними McKinsey, найбільш багатим містом світу (за розміром економіки) в 2025 році буде Нью-Йорк. Далі йдуть такі мегаполіси як Токіо, Шанхай, Лондон і Пекін. Перші місця по ВВП на душу населення у 2025 році займають: Осло (Норвегія), Доха (Катар), Берген (Норвегія), Макао (Китай) і Тронхейм (Норвегія). У рейтингу за зростанням ВВП з 2007-го по 2025 перші місця займають: Шанхай, Пекін, Нью-Йорк, Тяньцзінь і Чунцін. У списку міст за кількістю домогосподарств з річним доходом понад \$ 20 тис. Лідери: Токіо, Нью-Йорк, Лондон, Шанхай і Пекін. За чисельністю населення у 2025 році на першому місці виявиться Токіо, за ним підуть Мумбай, Шанхай, Пекін і Делі.

У січні 2012 року Американська Національна рада з розвідки розробила аналітико-прогностичне 5-е видання «Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи» (Global Trends 2030: Alternative Worlds) [69]. Минулі з дня опублікування 8 років дозволяють більш предметно оцінити зміст і практичну доцільність. «Глобальні тенденції 2030» – це три великих розділи, пов'язані між собою завданням спрогнозувати глобальний розвиток світу і різні явища життя сучасного суспільства. У розділі 1 йдеться про найбільш важливі мегатенденції, які в наступні 20-25 років отримають різкий поштовх до розвитку. У розділі 2 зроблена спроба визначити фактори та індикатори, від яких залежатимуть перетворення у світі: це схильна до криз світова економіка, дефіцит влади (управління), розширення меж регіональної нестабільності, нові технології і ступінь впливу США на рішення світових проблем. У заключній частині дослідження автори вибудовують чотири архетипи майбутнього («Альтернативні світи»), які представляють різні шляхи розвитку світу 2030 р.

Серед мегатенденцій автори виділяють: 1) зростання індивідуальних можливостей завдяки зменшенню бідності, зростанню світового середнього класу, підвищенню рівня освіти, широкому використанню нових комунікаційних та виробничих технологій та досягненню медичної допомоги; 2) зміна співвідношення сил на світовій арені; 3) зміна демографічних показників; 4) екологічні проблеми, зокрема попит на питну воду.

Відповідно до даних звіту 2019 року Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), 30 років тому середній клас становив 64% населення країн ОЕСР, тепер – 61%. Але для кожної країни ці цифри різняться: у США до середнього класу тепер відноситься близько 50% населення, а в скандинавських країнах - приблизно 70%. Відповідно до доповіді 2019 ПРООН про розвиток людини за 2019 рік спостерігається високий рівень неформальної зайнятості, руйнуються системи соціального захисту і відтік кваліфікованих, молодих працівників підриває прогрес у цьому напрямі у багатьох країнах Східної Європи та Азії. Ситуація буде погіршуватися у зв'язку з наслідками зміни клімату. Крім того, звіти рейтингу коефіцієнта Джині, статистичного показника ступеня розшарування суспільства щодо будь-якої економічної ознаки (річний дохід, майно, нерухомість) свідчать, що протягом останніх років показники соціальної нерівності зростають у країнах, що розвиваються. Тому, підтвердити цю мегатенденцію поки не вдається.

Під другою мегатенденцією автори мають на увазі розквіт країн Азії до 2030 року. Індикатори авторів наступні: до 2030 року Азія перевершить Північну Америку і Європу за впливом на світовій арені, обсягом ВВП, чисельністю населення, витратами на військові потреби та інвестиціями в технології. Група стрімко розвиваючих країн середнього рівня, таких як: Колумбія, Єгипет, Індонезія, Іран, Південна Африка, Мексика, Туреччина, до 2030 р. разом випередять за світовим впливом 27 країн Євросоюзу. Зрушення впливу від Заходу до незахідного світу стане ще більш очевидним. Автори дослідження роблять висновок, що частки Китаю і Індії в контексті світового впливу ростуть, хоча і не так швидко, як передбачалося раніше. Згідно з прогнозами, частка національної могутності Китаю 2030 році зрівняється з часткою США.

Згідно даних McKinsey [39] за 2017 рік макроекономічні показники країн Азії: частка регіону в світовому ВВП за паритетом купівельної спроможності зросла з 32% в 2000 році до 42% в 2017-му. Для порівняння: в період з 2000 по

2017-й частка Європи у світовому ВВП знизилася з 26% до 22%, а Північної Америки – з 25% до 18%.

Вплив Азії зростає у всіх сферах: у регіоні навчаються 48% від всіх міжнародних студентів світу. У 2017 році тут було подано 65% від усіх світових патентів. Частка регіону в попиті на енергоносії досягає 43%. Частка світових прямих іноземних інвестицій збільшилася з 12% до 26%, випередивши за цим показником Північну Америку, у якій 20%. Економіки країн Азії не просто інтенсивно ростуть, але і швидко інтегруються, задаючи тренд на регіоналізацію. Наприклад, 60% азіатських товарів, що надходять у зовнішню торгівлю, залишаються в регіоні, 71% інвестицій у стартапи і 59% прямих іноземних інвестицій є внутрішньо регіональними, а 74% азіатських туристів подорожують по регіону.

У дослідженні McKinsey регіон поділений на умовні чотири підгрупи на підставі масштабу, рівня економічного розвитку, способу взаємодії один з одним і світом в цілому.

Передова Азія. Всі країни цієї групи (Австралія, Японія, Нова Зеландія, Сінгапур і Південна Корея) досягли високого рівня ВВП на душу населення: від \$ 30 тис. До \$ 60 тис. Крім того, їх відрізняє велика ступінь урбанізації і взаємного співробітництва, вони надають технології, капітал і преміальний споживчий ринок для інших держав регіону. Країни «Передової Азії» направили близько \$ 1 трлн прямих іноземних інвестицій за 2013–2017 роки по всьому світу, що складає 54% від усіх прямих іноземних інвестицій регіону.

Азія у стані розвитку. Ці країни (Бутан, Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Монголія, М'янма, Непал, Філіппіни, Таїланд і В'єтнам), як правило, мають невеликі економіки з високим ступенем внутрішньо регіональної залежності. Близько 72% торгівлі, 80% потоків капіталу і 85% потоків людей в цій групі є внутрішньорегіональними. Дана підгрупа країн забезпечує трудові ресурси і зростання для решти Азії, у той же час будучи вельми культурно різноманітною.

Прикордонна Азія та Індія. Країни цієї групи (Афганістан, Бангладеш, Фіджі, Індія, Казахстан, Киргизстан, Мальдіви, Пакистан, Шрі-Ланка, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан) історично мали низький рівень регіональної інтеграції. Внутрішньорегіональна частка товарів, капіталу і переміщення людей становить всього 31% – це найнижчий показник в Азії. Історично у цих країн був більш широкий спектр торгових відносин. У 2017 році на Європу, Близький Схід, Африку і Північну Америку припадало 45% імпорту і 66% експорту цих країн, а також 56% від припливу прямих іноземних інвестицій. Крім того, ці країни можна розглядати як нові ринки для решти Азії в міру посилення їх інтеграції в регіоні. У регіоні активно розвивається сервісний сектор, Індія зокрема спеціалізується на бізнес-послугах. Цікавою перевагою регіону є молодість населення. Середній вік населення Індії, наприклад, у 2050 році очікується на рівні 38 років, що на 10 років нижче аналогічного прогнозу для Китаю. Це регіон, який наразі проходить через активну фазу урбанізації, що разом з молодими трудовими ресурсами може дати великий імпульс зростання ВВП і продуктивності.

Згідно даних квітневого випуску «Перспектив розвитку світової економіки» [34] 2020 року, що розробляється МВФ, економічне зростання в Азії в першому кварталі 2020 року було вище, ніж прогнозувалося, що частково пояснювалося ранньою стабілізацією поширення вірусу у деяких країнах, прогнози на 2020 рік для більшості країн регіону були переглянуті в бік зниження, внаслідок менш сприятливих умов у світі і більш тривалих заходів стримування у декількох країнах з ринком, що формується. За відсутності другої хвилі заражень вірусом і за безпрецедентних заходів стимулювання підйому, прогнозується, що в 2021 році економічне зростання в Азії дуже зросте і досягне 6,6 %. Але навіть при такому швидкому підйомі економічної активності втрати в обсязі виробництва внаслідок COVID-19, ймовірно, будуть зберігатися. Згідно прогнозів, обсяг економічного виробництва в Азії в 2022 році буде приблизно на 5 % нижче рівня, запланованого до кризи, і цей розрив виявиться набагато

більшим, якщо не враховувати Китай, де вже почався підйом економічної активності.

Третя мегатенденція – розвиток світової демографічної ситуації. До 2030 року чисельність населення світу наблизиться до 8,3 млрд осіб (у 2012 році ця цифра склала 7,1 млрд). Чотири демографічні тенденції будуть формувати економічну і політичну ситуацію у більшості країн світу, а також взаємини між державами. Це старіння населення, причому не тільки на Заході, а й в більшій частині країн, що розвиваються; як і раніше значна, але скорочується число молодих спільнот; міграція, яка збільшить проблеми при перетині кордонів; зростаюча урбанізація, яка буде стимулювати економічне зростання, але зумовить багато проблем, зокрема скорочення харчових і водних ресурсів.

Станом на кінець вересня 2020 року чисельність населення планети сягнула 7,8 млрд осіб. Старіння населення дійсно є мегатрендом. Восени 2019 року було опубліковано основні положення чергової доповіді про світові тенденції. У доповіді ООН на середину 2019 року населення світу у віці 65 років і старше налічувало 703 мільйона осіб, що в 5,5 рази більше, ніж в 1950 році (129 млн осіб). До 2030 року чисельність населення 65 років і старше досягне за середнім варіантом прогнозу досягне 997 мільйона осіб, а до 2050 року перевищить 1,5 мільярда осіб.

Хоча старіння населення зазнає кожна країна світу, відмінності в прогресії цього явища будуть значними. Наразі світовим лідером є Японія: 28 відсотків її населення (втричі більше середньої величини у світі) становлять особи віком 65 років і старше [48].

Дані квітневого випуску «Перспектив розвитку світової економіки» [34] свідчать, що у 2019 року у світі налічувалося 270 млн мігрантів. З 1990 року чисельність мігрантів збільшилася на 120 мільйонів. Водночас, останні 60 років частка мігрантів у світовому населенні тримається на рівні близько 3 відсотків. Прикметно, що в країнах з розвинутою економікою, частка іммігрантів у загальній чисельності населення збільшилася з 7 до 12 відсотків, у той час як в

країнах з ринком, що формується, і країнах, що розвиваються, вона залишається на рівні приблизно 2 відсотків. Мігранти часто обирають для проживання країну у своєму регіоні. Проте значна частина міжнародної міграції відбувається на великі відстані (наприклад, з Південної Азії на Близький Схід), особливо з країн з ринком, що формується, і країн, що розвиваються, у багатьох економічно розвинутих країнах.

Урбанізація. За оцінками ООН [31] на 2019 рік повністю міським вважалось населення 12 країн (територій): Гонконгу і Макао (особливих автономних регіонів Китаю), Сінгапуру, Кувейту, Гібралтару, Монако, Ватикану, Науру, остров Ангільї (самокерована заморська територія Великобританії), Сінт-Мартени, Бермуди і Каймани. Майже повністю міським є населення Бельгії, Гваделупи, Катару і Реюньйону (98% і більше).

З іншого боку, рівень урбанізації вкрай низький в 14 країнах, у яких частка міського населення не досягає 20%. Зовсім немає міського населення на тихоокеанських островах Токелау, Уолліс і Футуна. В інших країнах групи його частка становить від 9,1 до 19,7%. У цій групі країн зосереджена лише незначна частина населення світу – 1,8%.

Якщо розглянути зміну характеристик розподілу країн світу за часткою міського населення, можна відзначити стійку тенденцію підвищення медіанного значення у всіх основних групах країн. Медіанне значення частки міського населення у групі більш розвинених країн збільшилася з 50% в 1950 році до 69% в 1990 році і 74% в 2019 році. Серед країн Латинської Америки вона збільшилася з помітно більш низького значення в 1950 році - 36%, – до 59% в 1990 році і тих же 74% в 2019 році.

Медіанне значення частки міського населення у країнах Азії становило в 1950 році близько 27%, до 1990 року воно подвоїлося (55%), а до 2019 року перевищило 60%. Одночасно знизився і розмах варіації ознаки. Різниця між максимальним і мінімальним значенням знизилася з 97 відсоткових пунктів у 1950 році до 81 в 2019 році. Для порівняння зазначимо, що в групі більш

розвинених країн розмах варіації розглянутої ознаки за той же період не значно знизився, а в групі країн Латинської Америки - трохи підвищився.

У групі африканських країн медіанне значення частки міського населення підвищилося з 10% в 1950 році до 35% в 1990 році і майже 45% в 2019 році при помітному збільшенні розмаху варіації ознаки (з 50 процентних пунктів в 1950 році до 79 в 1990 році і 86 в 2019 році).

За прогнозом ООН, до середини 21 століття медіанне значення частки міського населення у розглянутих групах країн помітно зблизиться (що, власне, відповідає основній гіпотезі про «світовий нормі» урбанізації, закладеної в прогнозі розрахунки). У групі країн Африки ці значення підвищаться до 63%, у групі країн Азії – до 74%, у групі країн Латинської Америки – до 83%, у групі більш розвинених країн – до 82%.

Четверта мегатенденція – очікується, що попит на продовольство, зокрема нафту і питну воду, 2030 року зросте більш ніж на 35%. Станом на 2020 рік за даними Інституту світових ресурсів близько третини населення планети (2,6 мільярда людей) – живуть в країнах з «серйозним дефіцитом води», а 1,7 мільярда чоловік в 17 країнах стикаються з «крайнім дефіцитом води».

Крім того, автори прогнозують у найближчому майбутньому енергетичну незалежність США. Забігаючи наперед, у грудні 2018 року США вперше за 75 років стали чистим експортером нафти, переступивши поріг, який президент Дональд Трамп назвав «енергетичною незалежністю». Проте варто відзначити, що у 2020 російсько-саудівська війна та пандемія зумовили величезний надлишок нікому не потрібної нафти та історичний крах еталонної марки нафти West Texas Intermediate (WTI).

У заключній частині дослідження автори «Глобальних тенденцій 2030» пропонують чотири архетипи майбутнього («Альтернативні світи»), які розкривають різні шляхи розвитку світу 2030. Перший сценарій – «затихлі двигуни», сценарій, у якому США і Європа «замикаються в собі», і глобалізація зупиняється. Другий сценарій – «інтеграція»: світ, у якому США і Китай

співпрацюють, що веде до співпраці у вирішенні світових глобальних проблем. Третій – «джин із пляшки»: світ, у якому домінують економічні нерівності. Нерівність у значній мірі зростає, тому що деякі країни відчують себе переможцями, при цьому інші виявляються у ролі тих, хто програв. Нерівність всередині таких країн збільшить соціальну напругу. У результаті перерозподілу впливу, США перестануть бути «світовим поліцейським». І четвертий – «світ без держави»: недержавні гравці займають лідерські позиції у вирішенні глобальних проблем. Певною мірою прогностичні оцінки експертів відповідають реаліям розвитку світових процесів, проте сьогодні видно, що низка «прогнозів», які автори дослідження заклали у свій звіт, виявилися помилковими та викликають сумнів.

У середині 2012 року німецька компанія Deutsche Post DHL, провідний світовий фахівець з логістики, опублікувала 200-сторінковий документ *Delivering Tomorrow: Logistik 2050* [67], у якому провідні аналітики компанії за підтримки міжнародних футурологів розглядають 5 найімовірніших сценаріїв розвитку майбутнього. У дослідженні брали участь 42 відомих експерти, у тому числі Клаус Тепфер (Klaus Töpfer), колишній міністр з охорони навколишнього середовища Німеччини і директор Програми ООН з навколишнього середовища, Фатіх Біроль (Fatih Birol), головний економіст Міжнародного енергетичного агентства, і Міхаель тен Хомпель (Michael ten Hompel), керуючий директор Інституту Фраунгофера з руху матеріалів і логістики. Над футуристичними сценаріями розвитку логістики для Deutsche Post DHL також працювали провідні фахівці таких організацій як: Всесвітній економічний форум, дослідний інститут Gesellschaft für Konsumforschung (GfK), Інститут Рокі Маунтін, Копенгагенський інститут футурології, Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку та Greenpeace International.

Згідно першого сценарію «Нерегульована економіка – світ на порозі колапсу» [16] на світову арену виходять колишні країни, що розвиваються і починають диктувати свої умови світової політики. У цей час індустриальні

держави Заходу відчайдушно намагаються впоратися з внутрішньополітичним кризами. Їх головна проблема – збільшується дефіцит державних бюджетів на тлі зростаючих зовнішніх боргів, при повній відсутності зростання добробуту населення. Завдяки послідовному усуненню торгових бар'єрів, обсяг світової торгівлі багаторазово збільшився за останні 40 років. Одночасно провалилися всі спроби глобального регулювання питань сталого розвитку (sustainable development). Виною тому є слабкі інтернаціональні структури, які більше не мають ніякої реальної політичної влади. Фінансові ринки, центри торгівлі і споживання зміщуються на схід. У багатьох міжнародних організаціях представники азіатських країн переймають лідерство. На зміну СОТ приходить нова організація вільної торгівлі. Такий сценарій неминуче призведе до змін у екології та кліматі в цілому, що в свою чергу стане причиною постійних стихійних лих, а у підсумку біосфера землі буде знищена повністю.

Другий сценарій «Суперефективність у супермістах» передбачає такий сценарій, що міська агломерація (глобальні міста) стане епіцентром соціального, економічного і політичного розвитку. Мережі міст стануть головним ініціатором "зеленого" розвитку, від якого, власне, і виграють більше за всіх інших. Типові проблеми розширення міських інфраструктур, такі як забруднення повітря, будуть вирішуватися містами спільно. Утворена глобальна транспортна мережа (supergrid) забезпечить стабільні торговельні зв'язки між мегамістами. За підтримки міжнародних організацій мегаміста сприятимуть вільній торгівлі і глобальним моделям управління. У цих нових центрах світової культури стрімко розвивається технічний прогрес і зростає добробут жителів. Одночасно з цим сільська місцевість приходить у все більший занепад.

Третій сценарій «Індивідуалізований спосіб життя» передбачає індивідуалізм та технологічний ривок, у ролі глобального тренду. У процесі загального підвищення рівня освіти, поширення нових цифрових технологій і глобального підвищення рівня добробуту потреба в персоналізації продуктів визначатиме поведінку споживача в повсякденному житті. Персоналізація

продуктів і регіональні структури виробництва супроводжуються децентралізованою системою енергопостачання та інфраструктурою. Одночасно збільшується і регіональне регулювання торгівлі, адже тепер торгові потоки відбуваються виключно на регіональному рівні. Тільки обмін сировиною та даними все ще протікає глобально. Головною проблемою у світі індивідуалізму стане питання гарантування безпеки. Насамперед виявляться порушені авторські права і неконтрольований потік особистих даних. Через те, що виробництво стало штучним і регіональним, всі позитивні економічні ефекти глобального масового виробництва зникають: не відбувається поділу праці, неефективно витрачається сировина, збільшуються енерговитрати.

Четвертий сценарій «послаблення протекціонізму» передбачає, що економічний занепад призводить до того, що глобалізація перестає бути загальноприйнятою догмою. Світовий обсяг торгівлі стрімко знижується. Більшість країн зводять митно-тарифні бар'єри для захисту своїх внутрішніх ринків. На міжнародній арені всі політичні рішення приймаються виключно з міркувань національних інтересів. Торговий трафік відбувається виключно в рамках окремих регіональних торгових блоків. Тільки обмін сировинними товарами все ще протікає глобально. Всі ці події скорочують міжнародний поділ праці і тим самим призводять до загального зниження продуктивності, торгівля страждає від недостатніх інвестицій у розширення і технічне обслуговування інфраструктури. Також спостерігається застій у технологічному і високотехнологічному розвитку. Одночасно назріває і друга велика проблема, яка торкнеться передусім Європи та Азії, а саме: негативний тренд народжуваності і питання фінансування старості. Так індустріальні країни будуть змушені витрачати більшу частину бюджетних коштів на забезпечення старіючих поколінь (пенсії, пільги і т.д.), а не вкладати в розвиток економіки і торгівлі. Реальний дохід населення у традиційних індустріальних країнах значно знижується, в іншому світі скорочуються темпи економічного зростання. Високі ціни на енергоносії і жорстка нестача природних ресурсів стають головною

причиною розпалювання міжнаціональних конфліктів. На тлі цього різко погіршуються відносини між світовими торговими блоками. У цих умовах міжнародні зусилля із захисту навколишнього середовища, і зокрема спроби скоротити викид парникових газів в атмосферу, втрачають будь-який сенс.

Останній п'ятий сценарій «глобальна стійкість – локальна адаптація» пов'язаний з кліматичними змінами. Все частіше трапляються стихійні лиха, які систематично піддають загрозі глобальні ланцюги поставок, на яких побудована вся сучасна світова економіка. Це призводить до дефіцитів на виробництві та підриву глобальних торговельних структур. Економічно ефективні глобальні інфраструктури поставок більше не можуть бути використані. І замість того, щоб постійно збільшувати ефективність процесів, новим завданням стає усунення слабких місць і створення більш надійних структур поставок. Замість глобальних все більшого значення набувають регіональні поставки.

Важко оцінити надані сценарії розвитку світу і їх ймовірність. Абсолютно точний прогноз майбутнього неможливий, оскільки майбутнє визначається величезною кількістю чинників, які врахувати неможливо. Крім того, футурологи намагаються передбачити майбутнє мегатрендами, які мають значення сьогодні.

3.2 Сценарний прогноз трансформації світопорядку під впливом мережі глобальних міст

Стрімке зростання чисельності міського населення спричинило розширення і радикальну трансформацію міст. Все частіше дослідники прагнуть передбачити розвиток тенденцій зміни парадигми міського розвитку. Оскільки міста у всьому світі стикаються з цілою низкою серйозних загроз: від екологічного забруднення до зміни клімату, нестачі ресурсів, перенаселення, відсутності безпеки, автори пропонують низку рішень, серед яких з'являються наступні концепції розвитку міст. Останні роки популяризації набрали концепції «зелених», «стійких», «розумних», «без вуглецевих» проєктів міст, а також «екологічних кварталів», «міст-магнітів», «міст-стратегів» та «міст-новаторів».

Визнання важливості міст для майбутнього планети тепер чітко зафіксовано у основні міжнародні рамки, такі як: Цілі сталого розвитку ООН, Рада Світового економічного форуму з питань урбанізації. Програма ООН за навколишнім середовищем (ЮНЕП) співпрацює з ООН-Хабітат та іншими організаціями з метою співпраці для стабільного розвитку міст. Альянс міст (Cities Alliance) спільно з Програмою Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (ООН-Хабітат) та Світовим банком створили Центр знань про міста і зміну клімату (Knowledge Centre on Cities and Climate Change, K4C), який пропагує прийняття обґрунтованих рішень при управлінні на місцевому рівні. Всесвітній банк також сприяв глобальним партнерствам з підтримки зміцнення стійкості міст, більшість програм пов'язані розробкою рішень вирішення глобальних питань боротьби зі зміною клімату, сталого розвитку міст та їх соціально-економічних наслідків.

Глобальні міста та мережі міст впродовж останніх десятиліть активно просувають власні інтереси на сцені багатьох світових форумів та установ. З 2011 року такі коаліції, як C40 Climate Leadership Group, надихнули понад 14 000 міських програм дій щодо клімату. Коаліція Under2, яка складається з понад 220 субнаціональних урядів, що представляють понад 1,3 мільярда людей та 43 відсотки світової економіки або мереж подібно до Об'єднаних міст та місцевого самоврядування (UCLG) та ICLEI – Місцеві уряди для сталого розвитку відіграють ключову роль в «урбанізації» основних багатосторонніх програм, таких як Сендайська рамкова програма щодо зменшення ризику стихійних лих та Цілі сталого розвитку (ЦУР). Таких активних мереж по всьому світі налічується більше 300. Мерії міст зараз регулярно беруть участь у міжнародній політиці: Нью-Йоркський Майкл Блумберг був призначений Генеральним секретарем ООН першим спеціальним представником ООН з питань міст та зміни клімату, а мер Парижа Енн Ідальго та мер міста Буенос-Айреса Гораціо Родрігес скликали «міський» діалог U20 в Аргентині в 2018. Це був перший Саміт міських голів 20 мерів, який був запланований як простір для діалогу та

співпраці між великими містами та національними урядами. Міста перетинаються з проблемами глобальної політики: мери Великої Британії, такі як Марвін Ріс у Брістолі та Садік Хан у Лондоні, вступали у прямий діалог з ЄС, незважаючи на позицію центрального уряду з питання Brexit.

Оскільки роль міст та їх лідерів з роками буде лише набирати обертів у наступні роки та десятиліття, дослідники починають будувати сценарії розвитку світопорядку, де передові позиції займають міста. Так, у 2016 році вийшла книга американського політолога Параг Ханни, який працює у Національному університеті Сінгапуру. П. Ханна зазначає, що зрозуміти реалії XXI ст. можна, лише враховуючи всіх сучасних акторів: «Замість того щоб порівнювати тільки яблука з яблуками (країни з країнами, компанії з компаніями і т.д.), як це роблять всі існуючі рейтинги влади, багатства, впізнаваності бренду та інші активи, необхідно створити матрицю, яка буде включати у себе країни, міста, компанії, кібер-спільноти та інших гравців, що діють на одному і тому ж полі». Вони володіють різними ресурсами, але за певних умов можуть конвертувати їх у владу.

Фундаментальною характеристикою формування глобальної матриці, на думку дослідника, є не перехід від однополярності до багатополярності, який припускають не лише структурні зміни, а й перехід від державоцентричного порядку до багатоакторного. Найбільш важливих акторів нової матриці П. Ханна об'єднує в так звані шість «Cs» [59]:

- країни (countries), серед яких США є лідером у військовій та фінансовій сферах, а Китай – в області інвестицій, торгівлі та створення інфраструктури;
- співдружності (commonwealths), в які об'єднуються країни для посилення свого впливу (валютні і митні союзи, зони вільної торгівлі та інші регіональні об'єднання), причому дослідник вважає ці регіональні конфедерації набагато більш важливими елементами майбутнього світового порядку, ніж країни;

- міста (cities), які постійно розширюють свою географію і перетворюються у «міські архіпелаги», найчастіше пов'язані з глобальними мережами не менш, ніж з державами, на території яких вони знаходяться;
- компанії (companies), окремі з яких мають у своєму розпорядженні більші активи, ніж деякі країни, а тому перетворюються у самостійні наддержави; транснаціональні компанії змагаються з урядами за глобальну владу, щоб максимально збільшити свій прибуток;
- спільноти (communities), до яких П. Ханна відносить різноманітні транстериторіальні освіти, наприклад діаспори та релігійні об'єднання, авторитет яких може бути не меншим, ніж у деяких країн
- «хмарні спільноти» (cloud communities), розміри і вплив яких ростуть завдяки поширенню Інтернету. У соціальних мереж немає суверенної території і громадян, але вони примножують свій добробут в епоху, коли все більша частина нашого особистого, професійного та комерційного життя опосередковується Інтернетом.

Однак у центрі уваги даної роботи знаходяться міста. Вони існують довше, ніж національні держави, тому розглядаються П. Ханною як «найдавніші і стабільні форми соціальної організації». На думку автора, людство перетворюється в глобальну мережеву цивілізацію, у якій ключову роль відіграють саме міста. Відбувається конституювання світу, у якому міста матимуть більше значення, ніж держави, а ланцюжки поставок стануть більш важливим джерелом влади, ніж збройні сили, основна мета яких буде полягати в захисті ланцюгів поставок, а не меж традиційної картографії, що представляє географічні або політичні світи, що майже нічого не говорять нам про новий порядок формування світу. На думку П. Ханни, необхідно відтворення карти світу з нанесенням на неї основних мегаполісів, які значно краще дозволяють зрозуміти, де живуть люди і циркулюють капітали, ніж звичайні карти із зображенням 200 окремих країн (Додаток А-Г).

Наприклад, Сінгапур – це всього лише точка на карті світу, де проживає всього 0,1% світового населення. Водочас ВВП Сінгапуру більше ВВП набагато більших країн (ПАР, Колумбія, Чилі, Греція, Бангладеш, Перу, Казахстан і т.д.). Тому скромні розміри і невелика чисельність населення не заважають грати важливу роль у світовій економіці.

П. Ханна вважає, що паралельно з урбанізацією ми спостерігаємо таке явище як деволюція – процес, у результаті якого регіони і міста стають більш автономними від національних держав, на території яких вони знаходяться. Деволюція веде до розмивання традиційних кордонів і появи нових урбаністичних утворень. Міста прагнуть розширити свою географію, тобто подолати кордони. Нові економічні центри не прагнуть завоювати нові території, вони хочуть з ними торгувати і налагоджувати зв'язки.

Зважаючи на усі наведені приклади сценаріїв німецької компанії Deutsche Post DHL та міжнародної McKinsey Global Institute, автор робить спробу самостійно розробити сценарій розвитку світопорядку на наступні 3 десятиліття, враховуючи сучасне становище глобальних міст та мегатренди розвитку.

Незважаючи на загальносвітову тенденцію – зменшення ролі національної держави шляхом передачі її функцій або на наддержавний рівень, або на більш низький (від незалежних від уряду агентств до рівня муніципалітетів), не існує причин стверджувати, що держава повністю зникне з поля акторів світової арени.

Перший сценарій розвитку. Варто очікувати продовження та збільшення світової міграції у поєднанні зі швидкою урбанізацією. Зростає кількість антиглобаліських рухів, які зумовлюють більшість держав притримуватись політики націоналізму, ізоляціонізму та радикалізму. Світовий вплив сучасних лідерів США та Китаю поступово слабне через невирішені внутрішні проблеми. Гостро стоїть проблема ядерного озброєння, що може спричинити нову хвилю ядерної гонки між регіональними гравцями, що зумовлює високий рівень геополітичної нестабільності та конфліктності. Крім того, розростаються

локальні конфлікти, які також можуть загрожувати ядерною війною (наприклад, Індія та Пакистан). У Європі популярності набрали погляди євроскептиків, що зумовлює повторення сценарію Brexit у Німеччині, де широкої популярності набрали ідеї партії «Альтернатива для Німеччини». Вихід Німеччини з ЄС призведе ефекту доміно та до фактичного розпаду союзу і подальшої децентралізації влади на континенті.

Зростаюча міграція та урбанізація спричинили економічні та культурні розбіжності між міськими та неміськими районами. Питання безпеки міст (цифрової, безпеки охорони здоров'я, інфраструктури, а також особистої) стали одними з пріоритетних. Частині глобальних міст надали статус територіальної автономії, що дозволило мати повний контроль над своїм громадянами, територією та взаємодією з глобальною системою. У поєднанні з новими технологічними можливостями це дозволило автономним структурам управління державних або приватних міст створити власні правила отримання віз та контролювати потік міграції, системи охорони та обміну інформацією.

Так, головними центрами нового світового порядку стануть глобальні міста. Мережі міст створюють транспортні та комунікаційні платформи, що розширюють можливості комунікації як всередині міста, так і між містами. Серед мегатрендів: 1) масштабне розширення обсягу транскордонних зв'язків усередині регіонів світу і між ними, а також кількості переміщень людей і транзакцій товарів, послуг, капіталів і даних; 2) збільшення розриву в цінностях та пріоритетах міст проти національних держав і збільшення кількості автономій міст; 3) технологічний та інноваційний розвиток, який підтримується глобальними мережами міст; 4) створення функціонально суверенних чи приватних міст призведе до посилення співпраці на міському рівні, яке виступає потужною протипою силами антиглобалізації ззовні; 5) міста стають центрами прийняття рішень, які більше зацікавлені в розвитку зв'язків і мереж, ніж в обмеженні територій та участі в конфліктах.

Крім того, існує ймовірність злиття великих міст і їх перетворення на великі міські кластери (не обов'язково під однією назвою міста). Так існує ймовірність злиття і формування потенційних архіпелагів: 1) злиття міст Абу-Дабі і Дубай в Об'єднаних Арабських Еміратах; 2) утворення нового потенційного мегаполісу, який охоплює територію Бостон, Нью-Йорк і Вашингтон в окрузі Колумбія. Цей регіон включає в себе більше 50 мільйонів осіб і виробляє приблизно п'яту частину валового внутрішнього продукту США; 3) розширення мегаполісу навколо Силіконової долини і поширення від Сан-Франциско до Лос-Анджелеса; 4) навіть африканський континент з найнижчим рівнем урбанізації включається до глобальної мережі. У Західній Африці активно розвивається прибережна міська територія між Лаосом і Бенін-Сіті в Нігерії, яка прагне перетнути національні кордони і включити в себе частину території декількох країн до Кот-д'Івуару [59].

Другий сценарій передбачає занепад концепції глобальних міст. Глобальні міста зосередяться на зовнішньо-економічній та політичній діяльності. Одночасно знизиться ефективність вирішувати локальні виклики міста. Неконтрольована міграція, проблеми з екологією та відсутність безпеки зумовили відтік кваліфікованого населення міста. Тим самим, зумовили перетворення глобального міста на місто з пустою інфраструктурою (історичний приклад Детройт). Кваліфіковане населення переїхало або в приміські території, або в малі міста, або в комфортні. (Концепція комфортних міст базується на п'яти основних критеріях: стабільність, навколишнє середовище, охорона здоров'я, інфраструктура і освіта. Найкомфортніші міста світу: Відень, Цюрих, Копенгаген, Ванкувер. У рейтингу комфортних міст глобальні міста знаходяться посередині. Так, Нью-Йорк, Лондон, Токіо, Париж з передових глобальних позицій у комфортних займають 44, 41, 49 та 39 міста відповідно). Розвиток інновацій та технологій дозволяє кваліфікованому населенню працювати на міжнародні корпорації віддалено, які розташовані у глобальних містах. Тим

самим, поселення кваліфікованого населення утворюють активні локальні ком'юніті у малих містах.

Низька ефективність управління внутрішніми справами міста спричиняє жорстку конкуренцію за інвестиції та відтік людського капіталу, що провокує до боротьби за владу між місцевими та національними органами влади. Як результат, більшість національних держав беруть під контроль місцеву владу та муніципальні фінанси. Децентралізація влади виявляється неефективною, особливо для периферійних територій у мегаполісах, які все більше залежать від функціонування центральних органів місцевого самоврядування.

Кількість активних міських мереж зменшується з понад 200 до 50, які все ще діють у всьому світі. Співпраця між містами обмежується обміном інформацією та досвідом. Роль активних учасників міст у основних світових процесах поступово зменшується, а міжнародні діалоги повертаються до сфери національних держав. Основні благодійні організації та транснаціональні корпорації, що сприяли розширенню міської дипломатії та міських мереж на початку 2000-х, відійшли від цих великих інвестицій і поступово відмовилися від їхньої підтримки. Це спричинило зменшення фінансування та зменшення загальновизнаних міських конференцій, самітів та глобальної уваги, зосередженої на «міській ері», яка ознаменувала початок 21 століття. Зменшена співпраця між містами також поєднується з посиленою хаотичною конкуренцією за соціальним капіталом та інвестиціями. Це призведе до збільшення розриву людських ресурсів та капіталу між містами та країнами.

Таким чином, глобальним містам вже сьогодні потрібно звернути увагу на визначальні індикатори, які сьогодні та в майбутньому будуть давати одним територіям перевагу над іншими, а саме: соціокультурні цінності, тобто екологічна та політична безпека, міжособистісна довіра та легітимність влади, можливості для самоствердження і самореалізації, показники добробуту та сімейних зв'язків. Ті центри, які не входять до рейтингів комфортності потенційно можуть стати територіями з найбільшим показником еміграції. Так,

бізнес-центри можуть впливати на перерозподіл ресурсів, залучення нових інвестицій, розташування штаб-квартир, але якщо, наприклад, там нвисокий рівень особистісної безпеки, що безпосередньо впливає на комфортність проживання, то завдяки новітнім технологіям буде зовсім не обов'язково жити у тому місці.

ВИСНОВКИ

В ході роботи авторка дійшла наступних висновків. Протягом останніх десятиліть процес глобалізації супроводжується розвитком нових соціально-політичних, економічних і комунікативних тенденцій, що є одними з причин перебудови всього світового порядку.

Під світопорядком автор розуміє певну модель взаємовідносин інституціональних та неінституціональних політичних гравців, що в результаті обумовлює розподіл світових ресурсів та формування центрів прийняття рішень.

Причини трансформації сучасного світопорядку:

1. Зміщення владних повноважень з національного на глобальний рівень;
2. Поява нових суб'єктів влади, таких як глобальна держава, мережі глобальних міст, ТНК, міжнародні регулюючі органи, неформальні центри впливу з високим рівнем компетенції;
3. Злиття політичних і економічних функцій в сучасному світі, формування на даному базисі системи стратегічних взаємодій і основ глобального правління.
4. Поява нової форми світового поділу праці, перерозподіл світового доходу і стягування «глобальної ренти».
5. Деформалізація влади, зниження ролі публічної політики та представницьких органів, тенденція до розширення зони компетенції неформальних процедур прийняття рішень, укладення усних, консенсусних «домовленостей» замість повноцінних договорів;
6. Розвиток транснаціональних мереж співпраці і мережевої культури в цілому.
7. Формування нової географії конфліктів: нерегульовані війни (Сирія, Україна), криза ЄС (Brexit, міграція, масові протести, протести у Каталонії), протести у Гонконгу.
8. Радикальний відхід деяких ядерних держав від існуючих правил гри, більш вільне застосування сучасних військових засобів, демонстраційне використання зброї масового ураження, пряма загроза його застосування.
9. Перетворення тероризму в міжнародну систему, транснаціоналізація і глобалізація асоціальних і кримінальних структур;

Наявні не вирішені проблеми в ідеалі протягом найближчих трьох-чотирьох десятиліть повинні привести до формування нового балансу сил та вироблення основних принципів нового світового порядку. Основна проблема з якою зустрінуться політичні гравці під час переходу до нової моделі взаємовідносин – зіткнення і поєднань національних та наднаціональних, групових і загальносвітових інтересів. Основними політичними гравцями нового порядку стануть держави - нації та глобальні міста, повторному відродженню останніх сприяла сама держава в кінці XX ст. За даними ООН, до 2050 року 6,5 мільярдів людей, тобто дві третини всього людства, будуть жити і працювати в містах. У 1950 році у містах жило менше одного мільярда. Відповідно, одним з першочергових завдань буде дотриманням належного управління зростаючими містами, оскільки вони будуть прагнути зберігати конкурентоспроможність в умовах підвищеної глобальної конкуренції

Процеси посилення глобалізації, міграції та урбанізації, розвиток засобів комунікації та інформаційної інфраструктури, зміна логіки і ідеології капіталізму в сучасному світі трансформують локальні простору, надаючи вплив на політику і владні відносини на місцевому рівні і приводячи до перетворення ролі і значення міст, їх кордонів та меж впливу. Відбувається перехід від «простору місць» до «простору потоків», що означає взаємодію міст з великою кількістю зовнішніх акторів і включаються в різні середовища, переходячи в розряд спільнот.

Глобальні міста утворилися як стратегічні центри не тільки в русі глобального капіталу, але і в транснаціональному русі трудових ресурсів і в формуванні міжнаціональних спільнот та ідентичностей. Міста розглядаються як центри розгортання нового типу політичної діяльності і цілого ряду нових «культурних» рухів. Глобальне місто і мережа/осі цих міст – це простір, який географічно «прив'язаний» до певної держави, але може мати відмінний від держави вектор розвитку, а також – це транстериторіальний простір, тут спостерігається інтенсивна взаємодія міст, незважаючи на географічну відстань. На 600

найбільших міст припадає понад 60 відсотків світового валового внутрішнього продукту. Міста все частіше проводять власну зовнішню політику. Так, у Шанхаї є власний офіс із закордонних справ, а Сан-Паулу встановив дипломатичні відносини з десятками держав.

Для глобальних міст притаманними є наступні характеристики:

1. Концентрація функцій управління та контролю (спеціалізовані в області професійних бізнес послуг) світової економіки, яка сформована за рахунок або в результаті взаємодії глобальних міських сітках.
2. Концентрація адміністративних та управлінських функцій, що формують інформаційно – владні вузли, в яких приймаються суспільно – значимі рішення, які потім транслиуються в глобальні економічні сітки.
3. Медійна складова глобальних міст. Формування соціального профіля індивіда завдяки цифровим сіткам
4. Розвинутий ринок праці.
5. Акумуляування динаміки соціокультурних процесів.
6. Інтегрування підсистеми «глобальне місто» в більш розвинену світову систему урбанізованих просторів;
7. Посилення ролі потоків – комунікаційних каналів;
8. «Стирання» кордонів (між культурами, релігіями, стилями та ін.)

Станом на сьогодні глобальні міста перебувають у точці біфуркації. Незважаючи, на швидке економічне зростання за останні чотири десятиліття, глобальні міста мають ризик стати глибоко розділеними та поляризованими, що може загрожувати цілісності міст. Враховуючи те, що підтримувати статус кво сучасного світопорядку довгий час не вдасться, пропонуємо розглядати наступні сценарії змін світопорядку.

Перший сценарій:

Глобальні міста «встають на захист» позитивних атрибутів глобалізації: толерантність, вільна торгівля, відкритість, капіталовкладення у технічний

розвиток, як наслідок виокремлюються міста та мережі міст, частина з яких має значну автономію, а деякі повністю стають незалежними.

Разом з цим спостерігається послаблення національних урядів, посилюється тенденція радикалізму, націоналізму, популізму та збільшення правих сил у світі. Загострення ізоляціоніської міграційної та торговельної політики, загострення торговельної війни (наприклад, США і Китай). Також, слід очікувати розпаду ЄС, внаслідок Brexit з ЄС вийдуть Франція та Німеччина, що призведе до подальшої децентралізації влади на континенті. Як наслідок, слід очікувати наростаючу міграцію в поєднанні з швидкою урбанізацією, що має ризик призвести до посилення проблем із національною безпекою та встановленням жорстких національних кордонів, а також зростаюча економічна та культурна розбіжність між територіями.

Другий сценарій передбачає нову хвилю міграції, у якій частка трудової буде зменшуватись, коли частка нелегальної збільшуватись. Як наслідок, концепція комфортних глобальних міст перебуватиме у кризі, адже перенаселення міста буде ставити особисту безпеку громадян та рівень добробуту під загрозу. Збільшиться відтік трудової інтелегенції, що є чинником створення та накопичення інноваційного та технологічного ресурсу, що сприятиме відтіку з міст економічного капіталу. Кількість активних міських мереж зменшиться з понад 200 до 50, що буде свідчити про 1) зменшення впливовості глобальних міст; 2) перетворення великих міст на віртуальні центри з пустою інфраструктурою; 3) зменшення політичного та економічного впливу глобальних міст на пряму впливатиме на політичне та економічне становище держави, до якого територіально належать глобальні міста, що може сприяти занепаду держав, як політичного гравця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алборова М. Б. Дипломатия городов, как важный фактор развития современных международных отношений в условиях цифровой цивилизации. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. 2019. №8-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/diplomatiya-gorodov-kak-vazhnyi-faktor-razvitiya-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnoshenii-v-usloviyah-tsifrovoi-tsivilizatsii> (дата обращения: 14.09.2020).
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы: Пер. с англ. З. Бжезинский. - М.: Международные отношения. 2005. 256 с.
3. Бойкова М. В., Ильина И.Н., Салазкин М.Г..Будущее городов: города как агенты глобализации и инноваций. *Форсайт*. 2011. №4.
4. Вершинина Инна Альфредовна "коннектография" Парага Ханны: сети городов в XXI веке. *Вестн. Том. гос. ун-та. Философия. Социология. Политология*. 2018. №44.
5. Глобальные тенденции: Парадокс прогресса. URL: <https://www.dni.gov/files/images/globalTrends/documents/GT-Core-Russian.pdf>
6. Глобальный город: теория и реальность / под ред. Н.А. Слуки. «Аванглион», 2007, С. 9-27
7. Гнатюк М. М. Міжнародний актор та політична суб'єктність удискурсі реалістського і ліберального підходів. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3488/Hnatiuk_Mizhnarodnyi_aktor.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.09.2020)
8. Гольцов А. Г. Порядок в мире: тенденции развития. *Вестник СПбГУ. Серия 6. Политология. Международные отношения*. 2017. №4.
9. Грибин Н.П. Что ждет мир в 2030 г. Прогноз американской разведки. *Власть*. 2015. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/chto-zhdet-mir-v-2030-g-prognoz-amerikanskoj-razvedki> (дата обращения: 14.09.2020)
- 10.Гринин Л. Е. Мировой порядок в прошлом, настоящем и будущем. История и современность. 2016. №1 (23). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-poryadok-v-proshlom-nastoyaschem-i-buduschem> (дата обращения: 03.11.2020)
11. Гринин Л. Е. Размышления о трансформациях мирового порядка. Часть 2. Мировой порядок в будущем. *Credo New*. 2017.№2 (90).
12. Драйверы развития глобальных городов: стратегии, ресурсы, инструменты достижения успеха в XXI веке URL: <http://sibfrontier.ru/article/drayveryi-razvitiya-globalnyih-gorodov-strategii-resursyi-instrumentyi-dostizheniya-uspeha-v-xxi-veke/>(дата звернення: 10.09.2020)
13. Исаев Р. О. Феномен миропорядка: исторический контекст проблемы. *Основы ЭУП*. 2013. №5 (11). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-miroporyadka-istoricheskiy-kontekst-problemy> (дата обращения: 22.09.2020).

14. Исследование mckinsey: урбанизированный мир в 2025 году. URL: <https://gtmarket.ru/news/state/2011/03/28/2774> (дата звернения: 10.09.2020)
15. Каким будет мир в 2030-м URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2012/09/6/334213/> (дата звернения: 10.09.2020)
16. Каким будет мир в 2050? URL: <https://habr.com/ru/post/151283/> (дата звернения: 10.09.2020)
17. Крамаренко Р. М. Роль мегаполісів як суб'єктів міжнародних відносин. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2013. Т. 21, вип. 7(2). С. 201-205
18. Лаврикова Ю.Г, Антипин И. А, Прядеин А. А., Суворова А. В. Прогноз развития крупнейшего города: конструирование инновационного будущего. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2016. №6 (48).
19. Лебедева М. Акторы в международных отношениях и мировой политике. Сайт РСМД. 2016.
20. Лебедева М.М. «Мягкая сила»: понятие и подходы. Вестник МГИМО. 2017. № 3. С. 212–223.
21. Лебедева М.М. Акторы современной мировой политики: тренды развития *Вестник МГИМО*. 2013. № 1. С. 38–42.
22. Лебедева М.М. Трансформация роли городов и внутригосударственных регионов в мировой политике. Ойкумена. Регионоведческие исследования. 2019. № 1. С. 7–16.
23. Макарычев А. С. Глобальное и локальное: меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием. Политическая наука: Институт научной информации по общественным наукам РАН (Москва). 2003. № 3. С. 8–27.
24. Малинова О.Ю., Фергюсон Й. , Мансбах Р. Пересоставляя карту глобальной политики. Реванш истории и потрясения будущего. *Полит. наука*. 2009. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fergyuson-y-mansbah-r-peresostavlyaya-kartu-globalnoy-politiki-revansh-istorii-i-potryaseniya-buduschego-ferguson-yale-h-mansbach-richard> (дата обращения: 14.09.2020).
25. Мартыанов В. С. Институциональное доверие как экономический ресурс: стимулы и препятствия эффективности. *Журнал институциональных исследований*. 2018. № 1. С. 41–58.
26. Мартыанов В.С. Города и государства: в поисках новой стратегии взаимодействия. Общественные науки и современность. 2019. № 3. С. 170-184.
27. Матвеева О. Ю. Глобальные города - города, меняющие социально-культурное пространство. Векторы благополучия: экономика и социум. 2015. №1 (16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnye-goroda-goroda-menyayushchie-sotsialno-kulturnoe-prostranstvo> (дата обращения: 14.09.2020).

- 28.Махновский Д.Е. Глобализация и развитие сети мировых городов. Век глобализации. 2016. №3. С. 57–70.
- 29.Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долінського НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
- 30.Мировая политика и международные отношения : учебное пособие / О.Л. Протасова, М.Д. Наумова. Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 80 с.
- 31.Население городов мира по оценкам ООН 2018 года. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2020/0841/barom02.php> (дата звернення 19.09.2020)
- 32.Никитин А.И. Современный миропорядок, его кризис и перспективы. ПОЛИС. Политические исследования. 2018. №6. С. 32-47.
- 33.Новый миропорядок: преодоление старого или его трансформация? Барановский В.Г. Мировая экономика и международные отношения. 2019. №5. С.7-23.
- 34.Перспективы развития мировой экономики, апрель 2020 года. URL: <https://www.imf.org/ru/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> (дата звернення 19.09.2020)
- 35.Пинчук А. Ю. Соотношение процессов глобализации и нового мирового порядка. Теории и проблемы политических исследований. 2017.№. 6А. С. 102-109.
- 36.Пинчук А.Ю. Ключевые детерминанты нового мирового порядка: проблема рациональности. Социально-политические науки. 2017. №6.
- 37.Поліщук О.О. Проблема національного суверенітету в контексті сучасних міжнародних відносин. Сучасне суспільство. 2019. Вип. 2. С. 135-146.
- 38.Попов Д.Г., Фокина В. В. Роль «Глобальных городов» в современной системе международных отношений. *Управленческое консультирование*. 2015. №2 (74).
- 39.Размеры экономик группы азиатских и развитых стран могут сравняться. URL: <https://kapital.kz/economic/84041/razmery-ekonomik-gruppy-aziat-skikh-i-razvitykh-stran-mogut-sravnyat-sya.html> (дата звернення 19.09.2020)
- 40.Ревина Е. В. Мультикультурный город как пространство национальной идентичности: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. : спец. 09.00.13. Ставрополь. 2009. 23 с.
- 41.Савкин Д.А. К вопросу об «акторности» глобальных городов в мировой политике. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2009. № 4. С. 176–184.
- 42.Саямов Ю.Н. Дипломатия городов. *Международная жизнь*. 2008. №8/9. С. 129-145.

- 43.Скавронська І. Світові й глобальні міста: подібності та відмінності. Схід. 2014. № 4. С. 61-65.
- 44.Слука Н. А. Эволюция концепции «мировых городов». Региональные исследования. 2005. № 3. С. 21–37.
- 45.Современная мировая политика: Прикладной анализ: Отв. ред. А. Д. Богатуров. М.: Аспект Пресс. 2010. 592 с
- 46.Солодова Г.С. Формы государственного устройства: терминологический аспект понятия империи. Вестник Кемеровского государственного университета. 2019. Т. 4. № 4. С. 361-366.
- 47.Сорокин М.Ю. Влияние глобальных и региональных кризисов на эволюцию мирового хозяйства. М.: Пресс-Соло.2004. 176 с.
- 48.Старение населения мира по оценкам ООН 2019 года. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2019/0837/barom01.php> (дата звернення 25.08.2020)
- 49.Стерляева Н.А. Социология международных отношений: учебнометодический комплекс. Барнаул. 2019. 32 с.
- 50.Сулима Е.Н. Глобальный социальный порядок постиндустриализма и процессы деонтологизации человеческого бытия .Ценности и смыслы. 2018. № 6 (58). С. 49-65.
- 51.Сухарева Е. А. Феномен глобального города как международного центра силы Социально-гуманитарные знания. 2012. № 4. С. 361–368
- 52.Терборн Йоран. Как понять города: современный кризис и идея городов без государства. ЖССА. 2013. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kak-ponyat-goroda-sovremennyy-krizis-i-ideya-gorodov-bez-gosudarstva> (дата обращения: 14.09.2020).
- 53.Тормошева В.С. Акторы современного политического пространства в контексте транснационализации. Вестник Томского государственного университета. 2017.№ 37. С. 280–290
- 54.Троян С. С. Сучасні системи міжнародних відносин: основні тенденції еволюції. URL: http://vmv.kymu.edu.ua/v/08/troyan_ss.htm (дата звернення 27.10.2020)
- 55.Трубина Е.Г. Город в теории: опыты осмысления пространства. М.:Новое литературное обозрение. 2011.519 с.
56. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах: Пер. с англ. М.: Прогресс-Традиция. 2004. 480 с.
57. Холдоров О.Н. Место и роль нетрадиционных акторов в мировой политике. URL:http://vestnik.pags.ru/vestnik/archive/T17_1/Kholdorov.pdf (дата звернення 19.09.2020)
- 58.Шмелева И.А., Шмелев С. Э. Глобальные города: многокритериальная оценка устойчивого развития. Биосфера. 2019. №1.

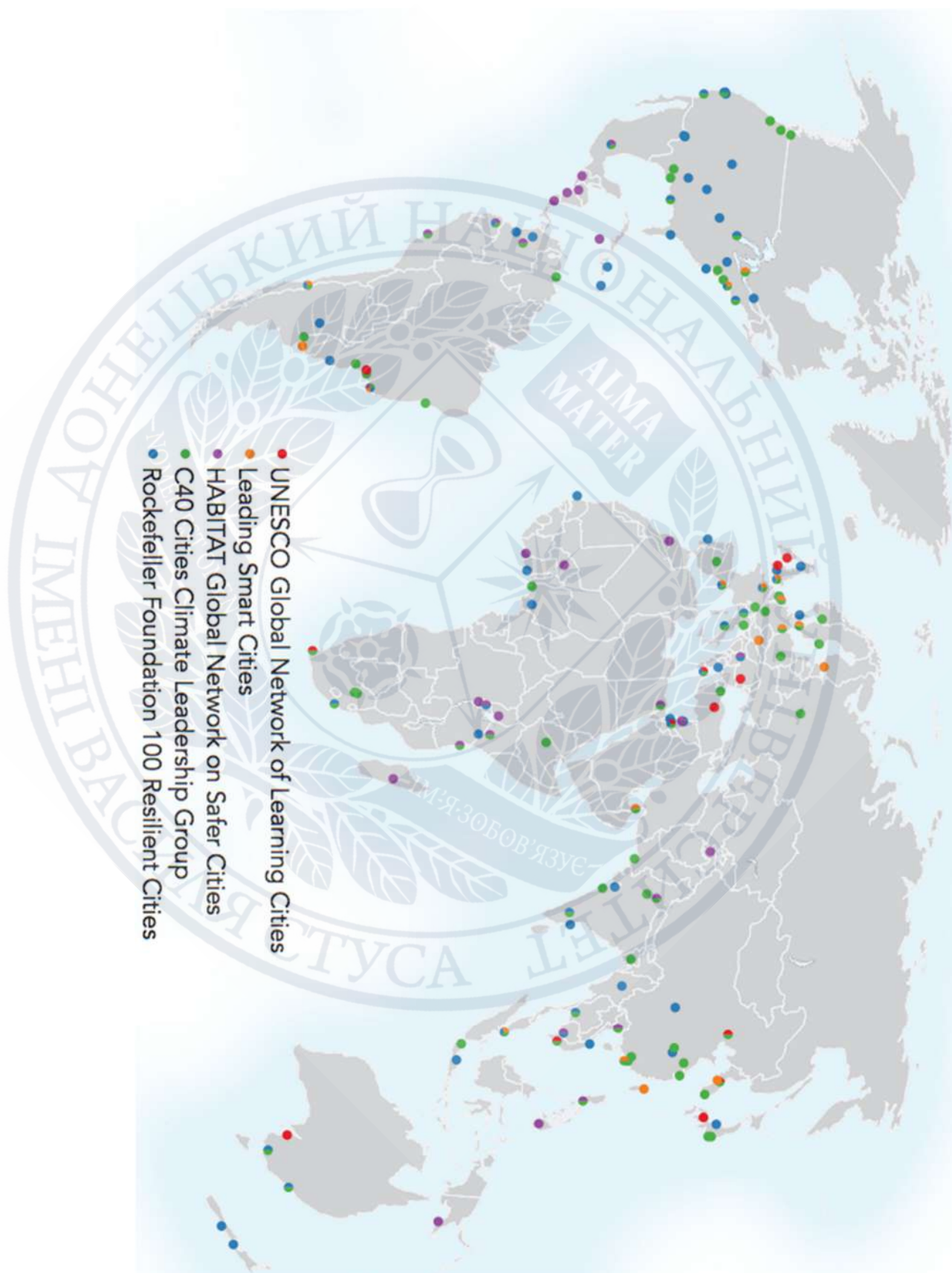
59. Five Maps that Show Why Cities Rule the World. URL: <http://www.bayareaconomy.org/5-maps-that-show-why-cities-rule-the-world/> (дата звернення 19.09.2020)
60. Abbot C. The International City Hypothesis: An Approach to the Recent History of U.S. Cities. Portland: Portland State University, 1997. 41 p
61. Albert M., Cederman L.-E., Wendt A. 2010. New Systems Theories of World Politics. N.Y.: Palgrave Macmillan. 368 p.
62. Battler A. Kontury mira v pervoi polovine XXI veka i chut' dalee (teoriia) [World's Contours in the First Half of XXI Century and a Bit Beyond (Theory)]. Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia, 2002, no. 1, pp. 73–80.
63. Carroll W.K. Global Cities in the Global Corporate Network // Environment and Planning, vol. 39, 2007. - pp. 2297–2323. DOI: 10.1068/a38372
64. Castells M. The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process, Oxford, UK; Cambridge, MA: Blackwell, 1989.
65. Cities and Global Governance: State Failure or a New Global Order? URL: <https://proyectoallas.net/wp-content/uploads/2018/01/Cities-and-Global-Governance-State-Failure-or-a-New-Global-Order.pdf> (дата звернення 19.09.2020)
66. Csomós G. Cities as Command and Control Centers of the World Economy: An Empirical Analysis (2006–2015) // Bulletin of Geography. Socio-economic Series, no 38, 2017. - pp. 7–26.
67. Delivering Tomorrow: Logistik 2050. URL: http://www.delivering-tomorrow.com/wp-content/uploads/2012/02/Szenariostudie-Logistik_20501.pdf (дата звернення 05.10.2020)
68. Global Cities and the Ends of Globalism URL: https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/66878/1/Accepted_manuscript.pdf (дата звернення 05.10.2020)
69. Global Trends 2030: Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council. URL: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf (дата звернення 05.10.2020)
70. Haass R.N. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance. Foreign Affairs, 2008, May/ June. Available at: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity> (дата звернення 06.08.2020)
71. Huntington S. The Lonely Superpower. Foreign Affairs, 1999, vol. 78, no. 2, pp. 35–49
72. In the future, cities may finally solve problems that have stumped the world's biggest nations. URL: <https://qz.com/807733/in-the-future-cities-may-finally-solve-problems-that-have-stumped-the-worlds-biggest-nations/> (дата звернення 06.08.2020)

73. Krugman P. (1998) What's new about the new economic geography?// Oxford Review of Economic Policy. Vol. 14. № 2. Pp. 7-18.
74. Rosecrance R. Bipolarity, Multipolarity, and the Future. Journal of Conflict Resolution, 1966, vol. 10, no. 3, pp. 314–327
75. Svensk samfunnsøkonom: - La bygdene gro igjen URL: <https://www.nettavisen.no/na24/svensk-samfunnsokonom---la-bygdene-gro-igjen/3423386450.html> (дата звернення 06.08.2020)
76. The Long View How will the global economic order change by 2050? URL: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf> (дата звернення 13.09.2020)
77. Therborn G. Cities of Power: The Urban, The National, The Popular, The Global. London :Verso, 2017.
78. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity James N. Rosenau Princeton: Princeton University Press, 1990, pp. xviii, 480
79. Urban world: Cities and the rise of the consuming class. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/urbanization/urban-world-cities-and-the-rise-of-the-consuming-class> (дата звернення 13.09.2020)
80. Urban world: Mapping the economic power of cities. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/urbanization/urban-world-mapping-the-economic-power-of-cities> (дата звернення 13.09.2020)

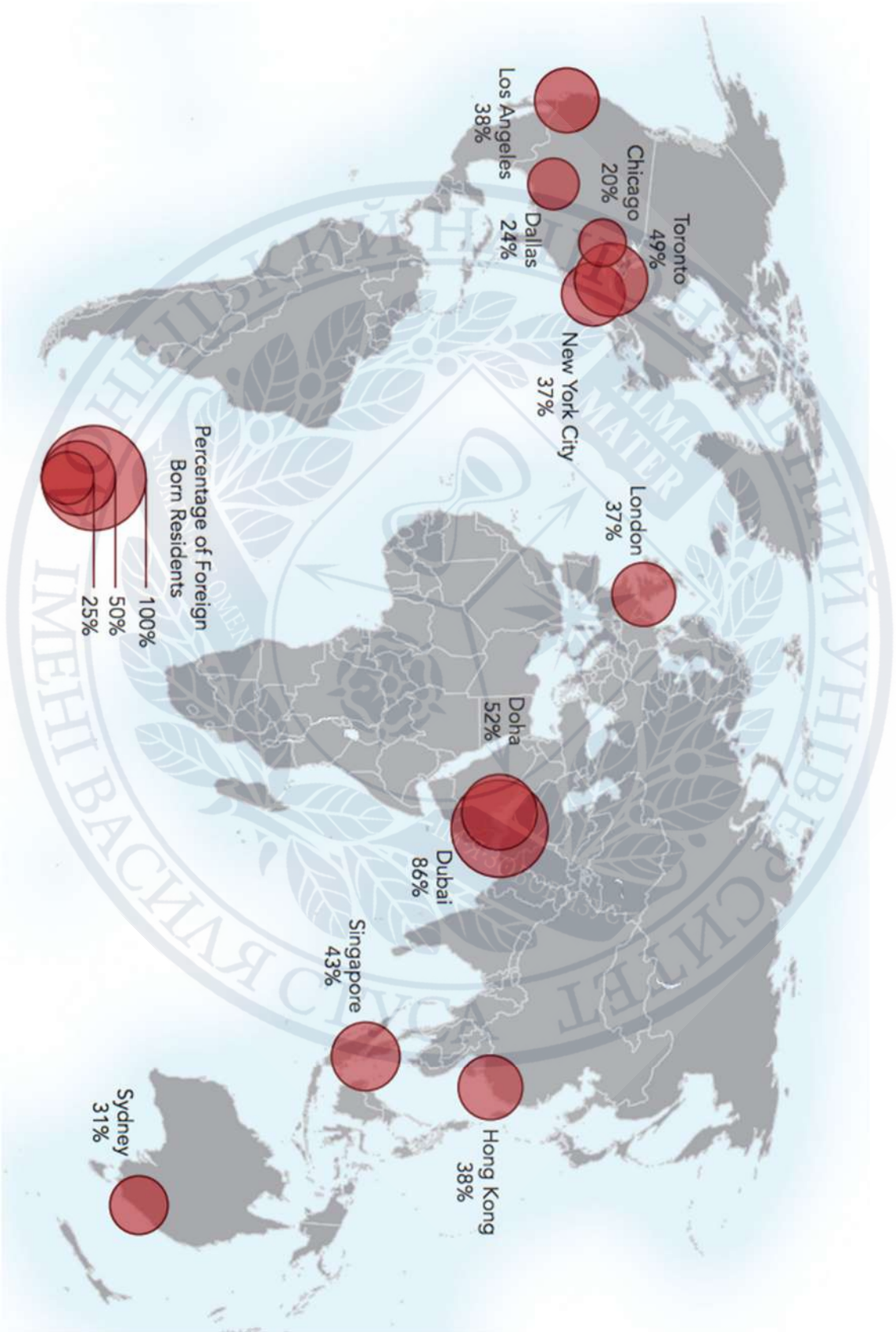
ДОДАТОК Б

Дипломатія глобальних міст

ДОДАТОК В

Центи інтелектуальної міграції

ДОДАТОК Г

Розвиток мегаполісів Китаю

